

Družina, kmetija in samooskrbnost na Krasu: Tomaj leta 1822

Leonida Ravšelj

Univerza na Primorskem

© 2025 Leonida Ravšelj

<https://doi.org/10.26493/978-961-293-552-8.75-112>

Uvod

Čas nastanka Franciscejskega katastra je obdobje, ki je nastopilo po napoleonskih vojnah, francoski okupaciji in vzpostavitvi ter propadu Ilirskih provinc in ki sta mu sredi 19. stoletja sledili marčna revolucija ter izgradnja južne železnice. V tem času so še vedno vladali ostanki starega reda, tako v družbi kot gospodarstvu, a je bilo kljub temu že mogoče najti poskuse modernizacije. Gospodarstvo je usmerjala ideja fiziokratizma, ki je svoja prizadevanja za spodbujanje kmečkega gospodarstva uvajala že od druge polovice 18. stoletja. Prizadevanje države je bilo usmerjeno v izboljšanje osebnega položaja kmeta in obdelavo kmetijskih površin. Velik pomen pri uvajanju novih tehnik obdelave in rastlin so imele kmetijske družbe, ki so nastajale v 60. letih 18. stoletja. Novosti v kmetijstvu, med katerimi lahko naštejemo kolobarjenje, nove kulturne rastline, hlevsko živinorejo idr., so kmetu sprva nalagale še več delovnih obveznosti, saj je obdelovalno orodje ostajalo enako (Grafenauer 1970b, 242–245). Kljub obsežnim raziskavam in raznolikosti obravnavanih tematik v slovenski agrarni zgodovini so nekatere pomembne teme, kot je samooskrbnost kmetij, ostale premalo raziskane. Namen tega prispevka je s kombinacijo kvantitativnih in kvalitativnih metod rekonstruirati posamezne kmetije v Tomaju ter njihove značilnosti. Na podlagi operatov Franciscejskega katastra, sočasnega *statusa animarum*, matičnih knjig ter preživnine iz sredine 18. stoletja bom poskusila ugotoviti značilnosti kmečkega agrarnega gospodarstva in opredeliti raven prehranske samooskrbnosti kmetij na Krasu. Na ta način bo hkrati mogoče presoditi, v kolikšni meri na primeru Tomaja drži uveljavljena ocena, da so bile kmetije na Slovenskem večinoma premajhne, da bi zagotovile preživljanje kmečke družine in še manj izboljšanje življenjskega standarda.

Poglavje je razdeljeno na tri glavne dele. V prvem bo opisano stanje raz-

iskav na temo kmečke zgodovine ter podan pregled slovenskih in tujih raziskav, ki so analizirale Franciscejski kataster in obravnavale nekatere vidike samooskrbnosti. V drugem bo sledil opis raziskovalne metodologije in uporabljenih virov. V tretjem – osrednjem delu tega poglavja – so pojasnjeni gospodarske razmere in stanje kmetijstva ter družbe in družine v Tomaju v času nastanka Franciscejskega katastra. V zaključnem delu so prikazani izračun prehranske samooskrbnosti in rezultati, ki izhajajo iz njega in nam nudijo podatke o tem, kdo in v kolikšni meri je bil leta 1822 v Tomaju prehransko samooskrben.

Stanje raziskav

Agrarna zgodovina je v drugi polovici prejšnjega stoletja predstavljala eno osrednjih tem slovenskega zgodovinopisja. S tematikami kmečke zgodovine so se ukvarjali tako zgodovinarji kot tudi antropologi. Z dvema preglednima deloma, izdanima v letih 1970 in 1980 (Blaznik idr., *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*), je bil vzpostavljen enciklopedična razdelitev tematskih sklopov (vrste zemljišč, tehnike obdelave, tipi posesti, panoge kmetijstva, prebivalstvo idr.), ki nam prikaže širok spekter vidikov zgodovine kmetijstva in podeželske družbe. Najsodobnejše delo, ki nam predstavi širšo sliko kmečkega sveta in problemsko naslavlja zgodovino kmetijstva ter podeželja na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, je nastalo izpod peresa Žarka Lazarevića (2022) in naslavlja tematike, kot so zadolževanje, uvajanje in pomen koruze, posestna struktura, dopolnjevanje dohodkov. V obeh primerih je zaslediti namero avtorjev, da naslovijo vprašanje, ki se že dolgo postavlja v okviru gospodarske agrarne zgodovine – ali so imeli slovenski kmetje dovolj zemlje za preživljanje sebe in svojih družin. V slovenskem zgodovinopisju prevladuje mnenje, da so kmetje na splošno razpolagali s premajhnimi kmetijami, da bi zadostili potrebam lastne družine. To značilnost so različni zgodovinarji razumeli kot enega glavnih vzrokov za razširjeno vključevanje podeželskega prebivalstva v neagrarne dejavnosti. Novejše raziskave pa zastopajo stališče, da so kmetje na Slovenskem po neagrarnih dejavnostih posegali iz želje po izboljšanju življenjskega standarda in ne le iz potrebe.¹

Leta 1970 je Bogo Grafenauer kot prvi v slovenskem zgodovinopisju opozoril in poskušal opredeliti dohodke ter odhodke kmečkega obrata oz. obli-

¹ Za predstavitev interpretacij slovenskih zgodovinarjev za obdobje do vključno 18. stoletja, njihovo sodobno nadgradnjo ter pregled razširjenosti neagrarnih in tržnih dejavnosti kmetov v slovenskih deželah glej Panjek (2023).

kovati t.i. gospodarski račun kmetije (Grafenauer 1970a, 619–651). Njegova ideja o omenjenem računu je precej kompleksna in težko izvedljiva zaradi pomanjkanja primernih virov, kot so računovodski spisi kmečkega gospodarstva, ki za obdobje pred 20. stoletjem na območju Slovenije ne obstajajo zaradi prenizke pismenosti kmečkega prebivalstva. Pri iskanju odgovora se moramo obrniti na posredne vire, v katerih iščemo informacije in podatke, potrebne za izvedbo gospodarskega računa. Grafenauer (1970a, 621) je postopek opisal takole:

Če poznamo površino kmetije (razporejeno po vrstah zemljišča), donosnost zemljišča glede na njegovo kvaliteto in vsakokratno agrarno tehniko ter običajno površinsko razmerje med posevki, je mogoče izračunati množino pridelka, ob poznavanju vsakokratne cene poljedelskih proizvodov pa tudi njegovo tržno blagovno vrednost. Ako odštejemo neposredna obratna sredstva (semensko žito ipd.) ter vrednost naturalnih in denarnih dajatev in davkov, bi nastal vsaj približen bruto-gospodarski račun, čeprav bi skrival še mnogo nejasnosti (dodatni dohodki, stroški za preživljanje, vzdrževanje poslopij in inventarja, učinek zadolževanja ipd.).

Kljub temu da gre za temeljno vprašanje pri razumevanju kmečke ekonomije, tematika prehranske samooskrbnosti na podlagi izračunov donosa zemljišč in prehranskih potreb v slovenskem zgodovinopisju še ni bila zadovoljivo raziskana.² Na podlagi podobnih virov, kot so uporabljeni v pričujoči raziskavi, je to vprašanje na primeru iz sosednje Avstrije obravnaval Fridolin Krausmann (2008). V svojem delu je analiziral agrarne sisteme štirih avstrijskih ruralnih naselij: dve ležita v rodovitni dolini (Theyern, Nussdorf), eno v visokogorju (Voitsau), medtem ko v zadnjem prevladujejo alpski pogoji (Großarl). S pomočjo Franciscejskega katastra je razvil kvantitativen model strukture in delovanja predindustrijskih agrarnih sistemov ter energetskih sistemov na lokalni ravni. Za dosego tega cilja je preučil rabo tal, donose kmetijskih površin, pridobivanje biomase, živinorejo, prehranske potrebe, plodnost tal ter zalogo in potrebe lesa. V zaključku svojega dela, poleg drugih izsledkov, na podlagi lastnih izračunov predstavi v megajoulih izražene vrednosti donosa in prehranskih potreb za vsa štiri naselja ter Avstrijo kot celoto.

Kot je ugotovil že Krausmann, je Franciscejski kataster odličen vir za

² Z izjemo Zwitterja (2015).

ugotavljanje samooskrbnosti kmečkih gospodarstev, saj poleg opisa načinov preživljanja in kmetovanja zagotavlja natančne podatke o obsegu, kategorizaciji in donosu zemljišč do ravni posameznih parcel, kar omogoča rekonstrukcijo kmetij in podrobnejše ugotavljanje samooskrbnosti. T. i. stabilni kataster³ je nastal v začetku 19. stoletja za potrebe vzpostavitve enotnega sistema obdavčevanja prebivalstva. Po nastanku kasnejšega reambulančnega katastra je dobil dokumentarno vrednost, njegove glavne razsežnosti in vrednosti pa so se pokazale v raziskavah različnih ved (zgodovina, geografija, statistika idr.). Obseg podatkov, ki jih zajema in ki dajeleč presegajo tiste, ki so bili potrebni za izračun davčne odmere, nam daje vedeti, da cilj avstrijske države z izdelavo zemljiškega katastra ni bila samo odmera davkov, temveč tudi seznanitev s političnim, pravnim, z upravnim in gospodarskim stanjem dežel avstrijskega cesarstva. Poleg osnove za vzpostavitev trdnega davčnega sistema vsebuje tudi opise življenjskega standarda, kmetijskih tehnik, reševanja vsakodnevnih težav kmečkega prebivalstva (npr. zagotavljanje pitne vode), opravil, potrebnih za vzdrževanje vseh vrst zemljišč, del in plač dninarjev, stanje živinoreje, premoženje prebivalstva itd. (Ribnikar 1982, 321–337). Slovensko zgodovinopisje že premore nekaj raziskav, ki temeljijo na uporabi tega vira, a se te v glavnem opirajo na dokument cenilnega operata različnih katastrskih občin (v nadaljevanju k. o.), na podlagi katerega orišejo splošne značilnosti življenja in gospodarstva kmečkega prebivalstva. Na tak način so bila raziskana naslednja naselja: Zgornjesavska dolina (Kačičnik Gabrič 2016, 495–512), Škofja Loka (Verbič 1969, 161–167) in Zgornja Baška dolina (Granda 1994, 52–58). Kombinirano kritično uporabo različnih pisnih delov katastra s kartografskim je poskusil Panjek (2021). V podrobnejši izračun in primerjavo agrarnega donosa se je spustil le Blaznik (1975, 83–93; 1980, 120–130), in sicer pri naseljih Žiri ter Bitnje. Ugotovitve obeh je primerjal s podatki o donosu Škofje Loke in Loža.

Deloma je samooskrbnost v svoji doktorski disertaciji obravnavala tudi Tanja Gomiršek (2016). V svojem delu prikaže gospodarske, socialne, materialne in kulture razmere družin v izbranih naseljih Goriških brd za čas prve polovice 19. stoletja. Kmečki svet analizira in prikaže s pomočjo kombinacije različnih vrst virov (zapuščinskih listin, Franciscejskega kata-

³ Stabilni kataster kot najsodobnejša izmera zemlje, ki temelji na trigonometrični mreži. Celotna izmera temelji na računski in grafični triangulaciji, ki so jo izvedli strokovnjaki s pomočjo, za razliko od prejšnjih katastrov, kjer so izmere izvajali kmetje z nepopolnimi orodji in znanji za tovrstno delo.

stra, zemljiške knjige in zemljiškoknjižnih vložkov, notarskih aktov sodišča v Kojskem in terenskih zapiskov Orlove ekipe iz leta 1953) in z analizo lastniških odnosov, dednih praks, obdelovalnih tehnik ter načinov dopolnjevanja dohodka poskuša odgovoriti, kako je logika preživetja vplivala na družbene in družinske odnose. Šesto poglavje njene doktorske disertacije je posvečeno razlagi različnih vrst zakupa in s tem povezanih statusnih skupin prebivalstva. Na obravnavanem območju loči med zakupniki, polzakupniki in posestniki, med katerimi so obstajale določene materialne in statusne razlike. S pomočjo uporabljenih virov je predstavila dva primera zakupnikov – enega v ravnini in enega na gričevnatem območju – ter njihovega kmečkega gospodarstva. Pri vsakem so bile predstavljene vrste parcel v zakupu, njihov donos (brez donosov sena in tistih, vezanih na živinorejo), letne najemne dajatve in regalije ter letni stroški hrane za preživetje družine. Vse vrednosti so bile izražene v denarju. S seštevkom vsega donosa in z odštetjem stroškov najema in regalij ter prehrane družin je dobila vrednost denarja, ki je kmetiji ostala za financiranje nakupa semen, obleke, kurjave, oranja in prevozov.

Viri in metodologija raziskave

Izračuni samooskrbnosti nas peljejo v smeri razumevanja gospodarskih in drugih vzgibov, ki so vplivali na odločitve o dedovanju, prodaji ali nakupu zemljišč, zaposlovanju izven domače kmetije, vzorcih poročanja in še čem. Ker imamo na tem mestu premalo prostora, da bi lahko razložili vzročno-posledični vpliv prehranske samooskrbnosti na gospodarske odločitve, ki jih je sprejemala vsaka družina posebej, in ne poznamo vseh spremenljivk, ki jih vsebuje zgoraj opisani Grafenauerjev predlog gospodarskega računa kmetije, bo ta raziskava pod drobnogled vzela le en del formule – prehransko samooskrbnost, tj. donos kmetij in prehranske potrebe prebivalstva. Leto 1822 je bilo izbrano na podlagi dostopnih sočasnih arhivskih virov, tj. Franciscejskega katastra za rekonstrukcijo gospodarskega stanja posameznih kmetij in *statusa animarum*, ki skupaj z matičnimi knjigami župnije Tomaj omogoča rekonstrukcijo posameznih gospodinjstev. Za izračun prehranskih potreb je bila uporabljena preživnina iz sredine 18. stoletja, ki bo opisana v nadaljevanju. Pristop povezave in analize omenjenega gradiva omogoča, da se osredotočimo na glavna področja prehranske samooskrbnosti s treh perspektiv: velikosti obdelovalnih površin kmetij in njihovih pridelkov, oblike in obsega družin ter njihovih prehranskih potreb. Analiza pridobljenih podatkov nam nudi odgovor na vprašanje, katere kmetije in v kolikšni meri so bile v Tomaju prehransko samooskrbne leta 1822.

Rekonstrukcija kmetij do ravni posameznih zemljiških parcel je bila izvedena s pomočjo različnih operatov Franciscejskega katastra: abecednega seznam zemljiških posestnikov (AST, CF, E, Tomaj 819.06 (1818–1822)), zapisnika (protokola) zemljiških parcel (AST, CF, E, Tomaj 819.02 (1818–1822; 1839), klasifikacijskega protokola (AST, CF, E, Tomaj 820.03 (1826–1828; 1836)), izkaza površin zemljišč po katastrskih kulturah (AST, CF, E, Tomaj 820.04 (1838)) in operata zemljiške knjige iz leta 1823 (AST, CF, E, Tomaj 820.07 (1823–1828)). Iz teh virov so bili pridobljeni podatki o lastništvu posameznih zemljiških parcel, njihovi kulturi, kakovosti in donosnosti, vrednostih bruto in neto pridelka, oceni in opisu stroškov obdelave ter vzdrževanja zemljišč različnih kultur, opisu gospodarskega stanja občine ter stanju poljedelstva, živinoreje in obrti. Seznam tomajskih kmetij izhaja iz abecednega seznama lastnikov, kjer so pri vsakem hišnem gospodarju vpisane tudi njemu pripadajoče parcele. S protokolom o zemljiških parcelah in klasifikacijskim protokolom je bilo mogoče dopolniti podrobnosti o vseh parcelah. Iz take rekonstrukcije izhaja popoln pregled nad kmetijami in njihovimi zemljiškimi parcelami, iz česar sledi podroben izračun njihovega pridelka na podlagi podatkov o donosih iz operata zemljiške knjige za vsako parcelo posebej glede na njeno kakovost.

Rekonstrukcija tomajskih gospodinjestev⁴ iz leta 1822 izvira iz *statusa animarum*, ki omogoča poustvaritev vseh tomajskih družin⁵ in kmečkih poslov (hlapci in dekle). Z združitvijo podatkov o posameznih kmetijah⁶ in o sestavi tamkajšnjih družin je bilo mogoče ustvariti podatkovno bazo, ki je ponujala pregled nad tomajskimi gospodinjestvi in njihovo kmetijsko osnovo leta 1822.

Za izračun prehranske samooskrbnosti so potrebni še podatki o prehranskih potrebah posameznih gospodinjestev. V ta namen so bile uporabljene vrednosti preživnine odrasle osebe na Krasu iz sredine 18. stoletja. Preživnina je »celoletni obseg hrane, ki je nekomu namenjena zato, da se z njo preživlja do smrti ali le za določen čas« (Panjek 2018a, 26). Pri njeni primerjavi z viri iz sosednjih pokrajin Panjek ugotavlja, da so bile vrednosti prehranskih potreb kraškega in bovškega prebivalstva, izražene v količini žita, skoraj popolnoma enake in da so bile prav tako enake tistim z bene-

⁴ Pod tem izrazom se sklicujem na celoto vseh oseb, ki so živele pod eno streho, torej družino in kmečke posle.

⁵ Družina v smislu skupnosti oseb, ki so v krvnem sorodstvu.

⁶ Ko omenjam kmetijo in njene posesti, se vedno nanašam samo na sestavo in obseg zemljiških posesti (njive, travniki, pašniki, gozd itd.). Opredelitev stavbnih parcel za to raziskavo namreč ni bila relevantna.

Preglednica 2.1 Primerjava prehranskih potreb posameznika na Primorskem in Beneškem sredi 18. stoletja

Vrsta prehrane	Merska enota	Kras (ženska) 1753	Bovec (povpr.) 1769	Furlanija (povpr.) 1764	Benetke (min.) 1730
Letna potreba po žitu	Liter	307,984	289,467	292,636	–
Dnevni obrok žita	Liter	0,844	0,793	0,802	–
	Kilogram	0,633	0,595	0,601	–
Dnevni obrok vina (ženska)	Liter	0,266	–	0,450	0,335
Dnevni obrok vina (moški)	Liter	–	–	0,900	0,670

Opombe Prirejeno po Panjek (2018a, 28).

škega območja (preglednica 2.1). Omenjena preživnina z območja Krasa je posebej pripravna, ker je nastala v vasi Skopo, ki leži v okolici Tomaja. Dejstvo, da je 70 let starejša od Franciscejskega katastra, ne predstavlja večje ovire, saj so v njej leta 1753 zajete vse glavne vrste žit, ki so jih pridelovali v Tomaju tudi leta 1822, vključno s koruzo. Prehrana je bila v času nastanka Franciscejskega katastra v Tomaju sestavljena »iz kruha iz koruze, pomešane z ajdo in ržjo, mineštre iz stročnic, repe in zelenjadi, ki so jo skuhalili in zabelili z mastjo ali oljem, surove zelenjave, suhomesnih izdelkov, jajc, sira ter čistega vina pri delih, v ostalem delu leta pa razredčenega z vodo« (AST, CF, E, 820.02, 107).

Glede na opisano raznolikost kmečke prehrane se lahko postavlja vprašanje smotrnosti uporabe preživnine, ki navaja zgolj različne vrste žit ter vina, za ugotavljanje prehranske samooskrbnosti. Ker so preživnine v tistem času veljale za klasičen način merjenja prehranske zadostnosti, menimo, da tudi v našem primeru predstavlja verodostojno merilo za izračun prehranske samooskrbnosti. Je pa hkrati smotrno upoštevati, da uporabljeno merilo (preživnina) ponazarja prehransko osnovo, ki ne zajema vseh vrst hrane, ki se je uživala ob kruhu in kašah (zelenjava, mesni in mlečki izdelki, sadje). Med raziskavo se je prav tako porajala dilema o smiselnosti upoštevanja omenjene preživnine za vse prebivalce tomajske skupnosti, saj je bilo kar 38,81 % oseb mlajših od 15 let. Vsaj del teh je zaradi svojih fizioloških značilnosti potreboval manj hrane kot odrasle osebe. Zaradi slabo poznanih prehranskih potreb otrok bi bila vsakršna meja med otroškimi in odraslimi potrebami arbitrarna, zato se bodo tu količine iz preživnine, ki je dokazano enakovredna prehranskim potrebam v primorskem in furlanskem prostoru, upoštevale za celotno populacijo, ne glede na spol in starost. To bo na splošni ravni ublažilo vpliv pomanjkanja informacij o vrstah

hrane, različnih od žit, a hkrati bo ta metoda pri družinah z nadpovprečnim deležem otrok prikazala vrednosti prehranskih potreb, ki so morda večje od dejanskih.

Če je bila potreba po žitu na Primorskem in v Furlaniji popolnoma enakovredna, za vino to ne velja (preglednica 2.1). Na podlagi virov iz Furlanije Panjek (2018) ugotavlja, da so tam ločevali med potrebami po vinu za moške in tistimi za ženske. Iz izraženih vrednosti za dnevne potrebe vina lahko vidimo, da se na Krasu navajajo najskromnejše potrebe po vinu, morda tudi zaradi tega, ker gre za preživnino ženske. Kljub temu bo izračun sledil vrednosti iz Skopega, saj je, kot že omenjeno, to časovno in krajevno najbližji podatek in ga zato jemljemo kot najtočnejšega. V tem primeru pa smo otroško populacijo izločili iz izračun ter vrednost letnih potreb po vinu pomnožili s številom odraslih oseb (starejše od 15 let) in poslov, s čimer dobimo letne potrebe po vinu za posamezna gospodinjstva.

Zadnji korak predstavlja sam izračun samooskrbnosti. Od rekonstruiranega kmetijskega pridelka vsake posamezne kmetije na podlagi obsega in kakovosti njivskih parcel, ki so jo sestavljale, so bile odštete vrednosti prehranskih potreb družine, ki je živela na njej. Na tak način dobimo rezultat v obliki presežka ali primanjkljaja na kmetiji pridelanih žit in vina za preživljanje družine.

Pretvorba podatkov iz arhivskega gradiva v tabelarno obliko nam je odprla možnosti za statistične analize. Analizirane značilnosti kmetij, predstavljene na koncu (preglednica 2.10 na strani 103) se v statistiki razvrščajo kot razmernostne spremenljivke, kar pomeni, da lahko z njimi izvajamo najrazličnejše statistične analize. Značilnosti kmetij (velikost gospodinjstva, velikost kmetije, velikost njiv, odstotek samooskrbnih kmetij v posamezni skupini kmetij in njihova stopnja samooskrbnosti), ki so bile predmet teh analiz, so organizirane v osem skupin kmetij glede na njihovo velikost (manjše od enega hektarja, en do tri hektarje, tri do pet hektarjev, pet do osem hektarjev, osem do deset hektarjev, deset do 20 hektarjev, 20 do 30 hektarjev in 40 do 50 hektarjev), vsaki od njih pa je pripadala vrednost povprečja ali mediane različnih vrst podatkov. Mediana je bila uporabljena v tistih primerih, ko je bilo opazno veliko odstopanje med povprečno vrednostjo in mediano, kar je nakazovalo obstoj skrajnosti v skupini kmetij. Za nadaljnjo statistično analizo podatkov sta bili izbrani dve statistični metodi, s katerima se ugotavlja povezanost dveh spremenljivk. Prva je računanje korelacijskega koeficienta, ki nam s svojo vrednostjo od 0 do 1, s pozitivnim ali z negativnim predznakom, govori o povezanosti dveh spremenljivk, ne pa tudi o vplivu ene spremenljivke na drugo. Pozitiven

predznak pomeni, da z naraščanjem ene spremenljivke narašča tudi druga, negativen predznak pa, da med vrednostmi spremenljivk velja obratno sorazmerje – z naraščanjem ene pada druga in obratno. Druga metoda je regresijska analiza, pri kateri ugotavljamo povezanost in vpliv ene (neodvisne) spremenljivke na drugo (odvisno). Njen indeks izračuna se izkazuje v koeficientu determinacije z vrednostjo od 0 do 1, ki določa, kolikšen del izbranega vzorca je mogoče pojasniti z izvedeno analizo. Ti dve statistični analizi bosta uporabljeni v zaključnem delu prispevka, kjer bomo ugotavljali, katera od analiziranih značilnosti kmetij in v kolikšni meri je vplivala na prehransko samooskrbnost. S tem bo slovensko zgodovino opisje o podeželju na primeru Tomaja dobilo prvi poskus rekonstrukcije prehranske samooskrbnosti kmečkega prebivalstva na začetku 19. stoletja na ravni posameznih kmetij.

O Tomaju

Obravnavano naselje Tomaj leži na Krasu, gričevnati planoti, ki se razteza od obale Jadranskega morja proti notranjosti Slovenije. Naravne značilnosti pokrajine, kot so pomanjkanje obdelovalnih površin, vode in lesa ter izpostavljenost burji, od ljudi zahtevajo visoko mero iznajdljivosti in trdega dela (Melik 1960, 209). Italijanski geograf Giorgio Valussi je kraške pokrajine prištel h »krajinam napora, oziroma k tistim vrstam okolja, ki [od človeka] zahtevajo stalen napor zato, da je v njih mogoče živeti [...]«, zaradi česar kraška ljudstva izstopajo po svoji vztrajnosti in podjetnosti, kakor sicer vsa hribovska prebivalstva« (Panjek 2015, 39). Značilnosti poljedelstva na Krasu so precej podobne tistim v gorskih predelih, saj obe okolji od kmetov zahtevata veliko truda za vzdrževanje in pridobivanje obdelovalnih površin. Skupna značilnost agrarnega gospodarstva na Krasu in v hribovitem ter gorskem svetu je tudi velik pomen in razširjenost pašne živinoreje, s to razliko, da na Krasu ni bilo poletne paše na planinah. Glavna razlika pa je v vlogi gozdov, ki v alpskem svetu predstavljajo pomemben vir surovin in preživetja za tamkajšnje skupnosti, medtem ko na Krasu ni bilo pravih gozdov. Vsa drevesa so se gojila kot panjevci v obliki travniških gozdov.

Organizacija prostora kraških naselij se v stoletjih novega veka ni bistveno spreminjala. Obdelovalne površine (njive in vrtovi) so se nahajale blizu naselij, sledili pa so jim zasebni travniki in skupni pašniki, ki so bili v nekaterih primerih poraščeni z drevesi (Panjek 2015, 42). Analiza deležev in pozicije posameznih vrst zemljišč v Tomaju kaže podobno sliko: južno od naselja se razteza suha dolina, prekrita z globokim slojem jerovice, ki pred-

stavlja gospodarsko najdragocenejši del k. o., t. i. »kraški vrt« (Melik 1960, 232; AST, CF, M, Tomaj 532b). Obdelovalne površine, ki vključujejo njive, njive z vinsko trto in vrtove, so v času nastanka Franciscejskega katastra obsegale 136,37 hektarja, kar je predstavljalo 22,96 % celotne zemljiške površine (AST, CF, E, 820.04 (1838), 266v–267). Za povečanje obdelovalnih površin so prebivalci Krasa vzdrževali in obdelovali vrtače, kar je opazno tudi v Tomaju (Mihevc 1999, 45; Panjek 2015, 48). Severno polovico k. o. so zaznamovali t. i. travniški gozdovi (travniki in pašniki, poraščeni z gozdom), ki so merili skupaj 366,67 hektarja oz. 61,73 % vse zemlje in so še ena od oblik prilagajanja kraškega sveta (AST, CF, E, 820.04 (1838), 266v–267; Panjek 2015, 44–45). Tovrstne parcele so zaradi svoje večkulturnosti zadovoljevale potrebe po senu, paši, drveh in kolih za vinsko trto. Gozdov, tako kot drugod na Krasu, v tej občini skoraj ni mogoče najti, tisti, ki pa so obstajali, so klasificirani kot nizki gozdovi in so obsegali 36,6 hektarja ali 6,16 % celotne zemlje (AST, CF, E, 820.04 (1838), 266v–267).

Kmečko gospodarstvo

V prvi polovici 19. stoletja so vse pomembnejša postajala fiziokratska načela, ki so spodbujala produktivnost in modernizacijo kmečke proizvodnje. Na splošno sta se povečevala pridelka koruze in krompirja, vse več površin je bilo zasajenih s krmilnimi rastlinami, kar je ugodno vplivalo na širjenje hlevske živinoreje (Štih idr. 2008, 256–257). Prizadevanja kmetijskih družb so imela večji uspeh v naseljih, ki so ležala v bližini večjih mestnih središč, kamor so se lažje in hitreje širile novosti. Vas Tomaj je ležala nedaleč od Trsta in Gorice.

Prebivalci Tomaja so se preživljali s poljedelstvom, z živinorejo ter različnimi obrtmi in dejavnostmi. Obdelovalna zemljišča so ležala v dolinah, vrtačah in pobočjih, kakovost in količina njihovega pridelka pa sta bili pogosto odvisni od vremenskih pogojev. Mešanica značilnosti mediteranskega in celinskega podnebja je vplivala na to, da so bila obdelovalna zemljišča podvržena burji, žgočemu soncu in močnemu dežju, ki je pogosto spodkopaval zemljo na strmih pobočjih. Da bi kmetje zagotovili zadostno količino prsti za nadaljnjo kultivacijo, so jo morali redno nositi nazaj na obdelovalne površine. Na polju so sejali rž, pšenico, ječmen, piro, koruzo, fižol, ajdo, oves in repo. Tipologija tal – kamen – je narekovala, da obdelovanje zemlje ni bilo možno s konjsko vprego, temveč je potekalo zgolj s človeško delovno silo in z volovsko vprego (AST, CF, E, 820.07 (1823–1828), 360v, 363, in 820.01 (1819–1829), 65–67, 70). Katastrski operat nas seznani z opisom obdelovalnih tehnik in njivskega pridelka, pri določanju katerega so sode-

Preglednica 2.2 Kolobar na njivah prvega do tretjega kakovostnega razreda v Tomaju

		1. kakovostni razred		2. kakovostni razred		3. kakovostni razred	
(1)	(2)	(3)	(4)	(3)	(4)	(3)	(4)
I	1.	• Rž/ajda		• Rž/ajda		• Rž/ajda	
	2.	Pšenica/ajda		Pšenica/ajda		Pšenica/ajda	
	3.	Koruza/fižol		Koruza/fižol		Koruza/fižol	
	4.	Koruza		Pšenica		Pšenica	
II	1.	• Repa		• Repa		• Repa	
	2.	Rž/ajda		Rž/ajda		Rž/ajda	
	3.	Pšenica/ajda		Pšenica/ajda		Pšenica/ajda	
	4.	Koruza/fižol		Koruza/fižol		Koruza/fižol	
	5.	Pšenica/ajda		Pšenica/ajda		Pira/ajda	
III	1.	• Ječmen/ajda		• Ječmen/ajda		• Ječmen/ajda	
	2.	Pšenica/ajda		Pšenica/ajda		Pšenica/ajda	
	3.	Koruza/fižol		Koruza/fižol		Koruza/fižol	
	4.	Pšenica/ajda		Pšenica/ajda		Pira/ajda	

Opombe Naslovi stolpcev: (1) obdobje, (2) leto, (3) gnojenje, (4) kultura.

Po podatkih iz AST, CF, E, 820.02, 114–116.

lovali tudi lokalni kmetje, ki so poskušali prikazati nekoliko nižji pridelek, kot je bil v resnici. Zaradi kontrole med sosednjimi vasmi oz. katastrskimi občinami, ki so jo izvajali popisovalci, taki poskusi znižanja pridelka niso bili uspešni.

Kmetijska zemljišča delimo glede na zemljiške kulture, »tj. po tem, kaj se na zemljišču prideluje oziroma kaj na njem raste« (Valenčič 1970, 131). V glavnem ločimo med obdelovalnimi površinami in drugimi zemljišči. Med obdelovalne površine prištevamo tiste, ki so zahtevale posebno skrb in obdelavo (njive, vrtovi, vinogradi in sadovnjaki), med druge pa tiste, ki so se samo izrabljale (pašniki in travniki), za obnovo pa so bile prepuščene naravnim pogojem (str. 131–132).

Njive so bile v Franciscejskem katastru za Tomaj razvrščene v pet kakovostnih razredov, ki so se razlikovali tudi po ciklih kolobarja in gnojenja. Kakovostni razredi so bili določeni glede na lego njiv (v dolini na ravnih tleh ali na pobočju) in njihovo izpostavljenost vremenskim vplivom, zlasti dežju in burji, ki sta odnašala rodovitno zemljo. Glede na količino zemlje, ki je v globino segala največ 20 unč (it. *oncia*, 1/12 čevlja), kar znese dobrih 50 centimetrov na njivah prvega razreda in je počasi upadala po štiri unče (deset centimetrov) za vsak naslednji razred, ter izpostavljenost vremenskim vplivom so za vsak kakovostni razred določili število let, na katere

Preglednica 2.3 Kolobar na njivah četrtega in petega kakovostnega razreda v Tomaju

1. kakovostni razred				2. kakovostni razred	
(1)	(2)	(3)	(4)	(3)	(4)
I	1.	•	Koruza/fižol	•	Koruza/fižol
	2.		Pšenica/ajda		Pšenica/ajda
	3.		Koruza/fižol		Koruza/fižol
	4.		Pira/ajda		Pira/ajda
II	1.	•	Rž/ajda	•	Rž/ajda
	2.		Pšenica/ajda		Pšenica/ajda
	3.		Pira/ajda		Pira/ajda
	4.		Pira		Pira

Opombe Naslovi stolpcev: (1) obdobje, (2) leto, (3) gnojenje, (4) kultura.

Po podatkih iz AST, CF, E, 820.02, 114–116.

je bilo treba ponovno prinašati zemljo (na največ 20 in najmanj tri leta). Vse opisane značilnosti njiv so namreč močno vplivale na količino in kakovost žitnega pridelka. Pogoji za vzgajanje vinske trte so v Tomaju pri vseh kakovostnih razredih opisani kot ugodni. Tomajci so v vprašalniku o gospodarskem stanju občine navajali, da izvajajo preprost triletni kolobar, gnojenje pa poteka vsake tri leta. A kolobar ni bil tako preprost, kot so ga opisovali. Iz opisa občine namreč izhaja, da so na njivah prvega do tretjega kakovostnega razreda izvajali trinajstletno zaporedje posevkov, ki je bilo razdeljeno na tri obdobja, vsako od katerih je trajalo štiri do pet let. Gnojenje teh njiv je potekalo samo v prvem letu vsakega obdobja, torej na štiri ali pet let. Na pognojena tla so vedno sejali žita, ki so bila sestavni del kmečke prehrane, ali repo. Pšenica se je nato sejala v drugem in/ali četrtem letu kolobarja (AST, CF, E, 820.01 (1819–1829), 75 in 820.07 (1823–1828), 366v–370).

Njive četrtega in petega razreda so sledile krajšemu osemletnemu kolobarju, ki je bil razdeljen na dve obdobji po štiri leta. Tudi tu je gnojenje potekalo v prvem letu obdobja in tudi v tem primeru so takrat sejali žita, pomembna za kmečko prehrano.

Iz tomajskega kolobarja je razvidno, da je bil tukaj razvit zapleten način kultivacije zemlje, ki se je prilagajal tamkajšnjim razmeram. Prav tako je opaziti, da sta se tukaj uveljavila koruza in fižol, medtem ko krompir do začetka 19. stoletja še ni prodril. Na njivah vseh kakovostnih razredov sta zabeležena po dva posevka letno: kot drugi oz. strniščni pridelek so sejali ajdo in fižol. V vseh primerih je šlo za neprekinjen kolobar brez prahe. Med razlogi za to so domačini našli pomanjkanje njiv in izogibanje prerašča-

Preglednica 2.4 Primerjava donosa na Slovenskem in v Tomaju

Žito	Slovenija, 18. stoletje	Tomaj, 1. polovica 19. stoletja	Slovenija, 1. polovica 20. stoletja
Pšenica	1 : 2,86	1 : 6,11	1 : 5,00
Rž	1 : 3,03	1 : 6,22	1 : 4,55
Koruza	–	1 : 25,49	–
Ajda	1 : 3,33	1 : 12,35*	1 : 5,00
Ječmen	–	1 : 6,06	–
Pira	–	1 : 4,44	–

Opombe * Kmetijske in rokodelske novice v prispevku »Hvala ajde« (1846) v poskusu prikaza večvrednosti ajde proti koruzi razmerje seme : pridelek za ajdo navajajo kot 1 : 16,66, medtem ko o razmerju za koruzo molčijo.

Po podatkih iz Grafenauer (1970b, 245), za Tomaj AST, CF, E, 820.07 (1823–1828), 399v–402.

nju s plevelom, ki bi »uničil« njive (AST, CF, E, 820.01 (1819–1829), 74).

Iz opisa občine iz leta 1823 lahko vidimo, da zaradi pomanjkanja travnikov, na katerih bi lahko pridobivali seno za prehrano živine, v Tomaju v tistem obdobju še ni prevladovala hlevska živinoreja. Čas, ki ga je živina preživela v hlevu in na paši, je bil namreč uravnovešen na pol: govedo in konji so približno pol leta preživeli na paši, pol leta pa v hlevu, prašiči so se večino dneva prosto sprehajali po občini, ovce pa so večino časa preživele na paši, le ponoči so jih gnali v hlev, kjer so jih zaradi pomanjkanja pašnikov morali dodatno nahraniti zjutraj in zvečer. Ker je živina velik del časa preživela na paši, Tomajci niso uspeli zbrati dovolj gnoja za gnojenje njiv, zato so ga morali tudi kupovati (AST, CF, E, 820.07 (1823–1828), 361v–362v in 820.01 (1819–1829), 71).

Kljub nekaterim značilnostim naprednega kmetijstva v Tomaju (ki so se širile v skladu z fiziokratskimi načeli) nam obstoječe znanje za starejša obdobja na Krasu ne omogoča, da bi z gotovostjo določili, katere značilnosti kolobarja, kmetovanja in donosov žit v Tomaju za časa Franciscejskega katastra so bile dejansko posledica fiziokratskih prizadevanj in katere kmečke iznajdljivosti ter prilagajanja na življenjsko okolje. Panjek (2018a, 34–35) je sicer na podlagi zapuščinskega inventarja iz Vižovelj iz leta 1766 (v katerem je mdr. prisoten fižol, ne pa tudi koruza) postavil hipotezo, da se sredi 18. stoletja na Krasu praha ni uporabljala. Če primerjamo donos žita, kakor ga je za slovenski prostor v 18. in 20. stoletju navedel Grafenauer, s tistim iz Tomaja, ki ga izpričuje Franciscejski kataster, ugotovimo, da so tomajski donosi (merjeni v obliki razmerja števila pridelanih zrn za vsako zrno semena) višji (preglednica 2.4). Na višje vrednosti razmerja med semenom

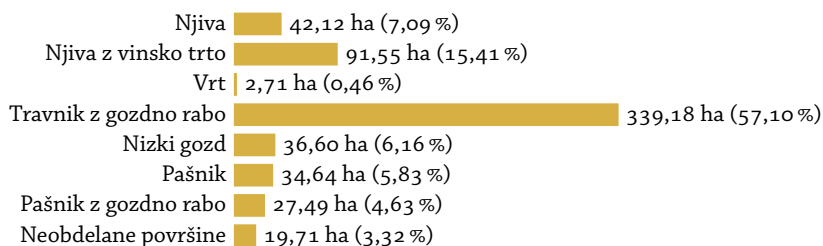
in pridelkom za 19. stoletje v primerjavi z 20. stoletjem opozarja že Grafenauer (1970b, 245), ki pravi, »da so že sredi 19. stol. dosegali podobna (in včasih celo boljša) sorazmerja, kakor so jih računali agronomi kot poprečna v prvi polovici 20. stol.«.

Razmerje med semenom in pridelkom za koruzo poznamo že od Valvasorja, ki za drugo polovico 17. stoletja navaja, da je bilo to 1 : 30 (Britovšek 1959, 128). Tudi v sosednji Furlaniji se konec 18. stoletja navajajo precej visoke vrednosti razmerja tega žita, in sicer 1 : 36,5, medtem ko je bila ta vrednost za pšenico 1 : 4,1, za ostala žita pa še nižja (Fornasin 2021, 73–74).

Kot izvemo od Panjeka v 1. poglavju (»Kmečka gospodarstva in gospodinjstva v Tomaju«), so prebivalci vasi skozi stoletja širili svoje obdelovalne površine in na manj rodovitnih tleh ustvarjali nove njive, ki so bile precej manj kakovostne od tistih starih. Te novonastale njive so predstavljale kar dve tretjini vseh njiv v Tomaju. Ne glede na upadanje povprečne kakovosti vseh njiv lahko iz preglednice 2.4 opazimo naraščanje pridelka v razmerju do uporabljenega semena. Kakovost njiv je lahko vplivala tudi na trajanje njivskega kolobarja. Primerjava njivskega kolobarja iz Tomaja s tistim iz Rodika (Panjek 2021) pokaže, da so v slednjem najboljše njive zaradi njihove visoke kakovosti izkoriščali v obliki preprostega dveletnega kolobarja, medtem ko so na njivah nižje kakovosti izvajali dolgoletna zaporedja posevkov, ki so trajala pet, 15 ali 17 let. V Tomaju pa je bila logika izkoriščanja drugačna, saj se je daljši niz kolobarja, trajajoč 13 let, izvajal na njivskih površinah najboljše do srednje kakovosti (I. do III. kakovostni razred), medtem ko so na njivah nižje kakovosti (IV. in V. kakovostni razred) izvajali krajši, a še vedno dolgoleten, osemletni kolobar.

Kolobar brez prahe, dvojni posevek in dejstvo, da so večino njivskih površin obdelovali v obliki mešane kulture (žito in trta), kažejo na to, da se je v Tomaju izvajala intenzivna oblika poljedelstva. Na njivah namreč niso sejali le različnih vrst žit in stročnic, pač pa sadili tudi vinsko trto, iz katere so pridelovali dobro poznano vino teran.⁷ Vinsko trto so gojili v obliki mešane kulture, v največji meri na njivah, v redkih primerih pa tudi na travnikih. Delež njiv z vinsko trto je bil enkrat večji od deleža čistih njiv, kar je še ena od značilnosti kraškega poljedelstva (mešana kultura). Vinska trta je bila na Krasu speljana v obliki latnikov, rasla pa je v rdeči zemlji kraške jerovice ali jerine. O pomenu in vlogi vinogradništva na Krasu je bilo že veliko napisanega, v nadaljevanju pa si bomo ogledali, kakšen gospodarski pomen je

⁷ Za več o teranu in vinogradništvu glej: Kladnik in Rejec Breclj (1999, 191–216), Marušič (1999, 164–190), Melik (1960), Mihelič (2018) in Vodopivec (1999).

Slika 2.1 Obseg in razmerja osmih glavnih vrst kulture zemljiških parcel v k. o. Tomaj (hektarji in odstotki od skupne izmere)

Opombe Po podatkih iz AST, CF, E, 820.04 (1838), 266v–267.

imela ta panoga v Tomaju. Seznam in opis del, potrebnih za uspešno gojenje vinske trte, ki so jih navedli katastrski popisovalci (rigolanje, gnojenje, terasiranje, obrezovanje in vezanje, nabava letvic in palic, nakup trt, okopavanje, zamenjava stranskih kolov, obramba pred škodljivci, obrezovanje poganjkov, trgatev, prevoz in proizvodnja vina⁸), odražata zahtevnost skrbi za vinsko trto. Način obdelovanja vinogradov je še vedno sledil tradiciji prejšnjih stoletij, kar je pomenilo, da se je vse delo opravljalo ročno s preprostimi obdelovalnimi orodji (AST, CF, E, 820.07 (1823–1828), 366v–370, 387–395v).

Pomemben del kmečkega gospodarstva je bila na Krasu tudi živinoreja. Živina je bila v cenilnem operatu občine Tomaj v večini primerov opisana kot »zelo slabo rejena, majhna in grda« (AST, CF, E, 820.07 (1823–1828), 361v–362), a je imela kljub temu pomembno mesto v kmečkem gospodarstvu. Govedo, konji in osli so služili kot gospodarska živina za potrebe dela na polju ter tovorjenja na cesti. Krave so prav tako služile za delo na polju, dajale so malo mleka, ki so ga popila teleta, zato za kmeta ni predstavljalo druge koristi. Prašiče so redili za prehrano, ob tem pa od njih pridobivali tudi gnojilo. Ovce so prav tako nudile odlično gnojilo, poleg tega pa še mleko, ki so ga predelovali v sir in ga uporabljali za prehrano, ter volno, iz katere so izdelovali lastna oblačila (AST, CF, E, 820.07 (1823–1828), 361v–362). Živinoreja je bila prisotna pri kar 78,08 % kmetij (56 od skupno 73). To je bilo mogoče ugotoviti iz popisa stavbnih zemljišč (AST, CF, E, 819.04 (1818–1822; 1839)), kjer se omenjajo hlevi ter število možnega stalaža posameznih vrst živali (konji, govedo, ovce in prašiči) glede na prostornost hlevov. Iz števila živine, navedenega v cenilnem operatu, je razvidno, da so kmetje dajali prednost ovčjereji, saj so od ovc dobivali kar tri

⁸ Za podrobnejšo razlago o delih v vinogradu glej Dular (1990).

Preglednica 2.5 Število živine v dveh operatih Franciscejskega katastra (Tomaj)

Leto	Konji	Kobile	Voli	Krave	Teleta	Ovce	Osli	Prašiči
1819	4	1	60	30	–	200	10	30
1823	8 (skupaj)		89	27	31	374	19	82

Opombe Po podatkih iz AST, CF, E, 820.01 (1819–1829), 69 in 820.07 (1823–1828), 361v.

surovine, pomembne za preživljanje družine.⁹ Ker vir ne navaja točnejših denarnih ali drugih vrednosti, izdelkov živinoreje ni mogoče upoštevati v izračunu prehranske samooskrbnosti.

Število živine je bilo zabeleženo v dveh dokumentih Franciscejskega katastra. Prvi je vprašalnik iz leta 1819, ki je predstavljal prvo poizvedovanje o gospodarskem stanju v občini. Sestavljen je bil iz standardiziranih vprašanj, na katera so odgovarjali prebivalci občine. Drugi vir pa je opis občine iz leta 1823, kamor so popisovalci zabeležili svoja opažanja. Med številoma živine v obeh dokumentih (preglednica 2.5) lahko opazimo očitno odstopanje, in sicer skromnejše navajanje števila živine v občini s strani njenih prebivalcev. Taka pričanja prebivalcev, ki so zabeležena na kar nekaj mestih v opisu občine, so bili poskusi prikrivanja dejanskega dohodka in zniževanja davčne osnove. Njihova prizadevanja so bila v veliki večini neuspešna, saj so popisovalci katastra zabeležene podatke primerjali s sosednjimi občinami in na tak način poskušali pridobiti realnejše podatke.

V Tomaju so se na travnikih, njivah, vrtovih in ob hišah gojila tudi sadna drevesa, ki so pomembno prispevala v kmečko prehrano. Sadje se je uživalo v sveži ali suhi obliki. V vprašalniku je zabeležen odgovor Tomajcev, da v občini raste več sadnih dreves, zlasti češenj, sliv in jablan (AST, CF, E, 820.01 (1819–1829), 80). Na mestu v cenilnem elaboratu, kjer so ocenjevali donose sadnega drevja, se omenjajo zgolj češnje, slive in orehi, katerih kakovost je bila opredeljena v odrasla in polodrasla drevesa (AST, CF, E, 820.07 (1823–1828), 372–373). Iz opisa parcel pa je mogoče razbrati, da so poleg vsega zabeleženega sadnega drevja v Tomaju rasli tudi posamezni kostanji (AST, CF, E, Tomaj 819.02 (1818–1822; 1839)). Iz pregleda zapuščinkega inventarja iz leta 1621,¹⁰ kjer se omenja ponev za kostanj, je mogoče razumeti, da je bil tudi kostanj že vsaj od prve polovice 17. stoletja sestavni del kmečke prehrane.

⁹ Števili živine, navedeni v cenilnem operatu in v popisu stavbnih posesti, se razlikujeta. Ob popisu stavb so pri hlevih dopisali možen stalež živine, medtem ko so v cenilnem operatu navedli prešteto živino, ki je bila takrat pri kmetih v Tomaju.

¹⁰ Glej 5. poglavje.

Posestna struktura

Lastništvo zemljiških parcel je bilo razdeljeno med lokalne kmete – Tomajce, kmete s širšega območja, farno zemljo in obe cerkvi ter občino. Lokalnih kmetov kataster navaja 82, toda na podlagi primerjave podatkov o posestnikih s tistimi o družinah iz župnijskega *statusa animarum* smo ugotovili, da je bilo v Tomaju v resnici 73 kmetij oz. gospodinjstev. Vira sta sočasna in v veliki meri skladna pri navajanju družinskih poglavarjev, ki jih je posledično mogoče identificirati kot ene in iste osebe na čelu družine ter hkrati kmetije. V nekaterih primerih pa prihaja do odstopanja, ker je kataster posebej beležil posamezne lastnike zemljiških parcel in jih obravnaval kot samostojne kmetovalce, tudi če so ti živeli na isti hišni številki, medtem ko je *status animarum* te osebe uvrščal med člane in članice iste družinske skupnosti. Tak primer so bili člani družine Černe s hišne številke 31. Zemljišča razširjene družine so pripadala kar štirim različnim posestnikom te družine: V. Černetu, P. Černetu, A. Černetu in J. Černetu, dva od teh pa sta bila v času nastanka Franciscejskega katastra vpisana k hišni številki 78, ki je bila po navedbah *statusa animarum* prazna. Po natančnem pregledu vseh družin in njihovih članov je bilo mogoče ugotoviti, da so vsi lastniki zemljišč v bistvu člani ene, razširjene družine, zato so njihove posesti združene in se obravnavajo kot ena kmetija.

Ena izmed nerešenih dilem, ki odraža odstopanje med viroma, ostajajo stavbne posesti hišne številke 61. Tej hišni številki so pripadala poslopja stanovanjske in gospodarske namembnosti, ki so bila last Antona Škerla, za katerega lahko iz družinskih struktur vidimo, da je bil član družine, ki je živela na hišni številki 24. V *statusu animarum* pa se na hišni številki 61 navaja Ana Gorup, pri kateri je sicer opomba, da živi na hišni številki 4, kakor zabeleženo tudi v Franciscejskem katastru. Pri ugotavljanju domače kmetije omenjenih oseb smo določili, da je Ana Gorup dejansko živela na hišni številki 4, saj so vse njene posesti vezane na to hišno številko, medtem ko je Anton Škerl (lastnih stavbnih parcel na hišni številki 61) živel na hišni številki 24. Ker iz danih virov ni mogoče ugotoviti kdo, če sploh kdo, je živel na hišni številki 61 in ker podrobnejša analiza stavbnih parcel ni bila del te raziskave, stavbne posesti v lasti Antona Škerla s hišno številko 61 razvrščamo kot lastno posest in ne kot del posesti hišne številke 24, kjer je njihov lastnik dejansko živel (preglednica 2.13). Pri odločitvi, da pri reševanju podobnih dilem, nanašajoč se na posestna in družinska razmerja, upoštevamo sestavo družin iz župnijskega vira, nas je vodilo sklepanje, da je župnik bolje poznal dejansko vaško stvarnost od sestavljavcev katastra.

Preglednica 2.6 Sestava farne zemlje v Tomaju

Postavka	Hrastov gozd	Njiva*	Travnik	Skupaj
Velikost (ha)	0,56	1,37	3,35	5,28
Delež (%)	11	26	63	100

Opombe * Z vinsko trto. Po podatkih iz AST, CF, E, 819.02 (1818–1822; 1839).

Na tej osnovi smo v nadaljevanju zemljiške parcele v lasti oseb, ki po *statusu animarum* niso sestavljale samostojne kmečke enote, temveč so bile vključene v širšo družino, priključili ustreznemu kmečkemu obratu in jih obravnavali kot eno kmetijo. Tomajskih kmetij je bilo torej 73, njihovi prebivalci pa so imeli v lasti veliko večino parcel na vasi. Kmetov iz sosednjih k. o. (Avber, Brje, Dobravlje, Dutovlje, Godnje, Hruševica, Kopriva, Kreplje, Križ, Skopo in Šepulje), ki so bili lastniki parcel v Tomaju, je bilo razmeroma veliko (39), a so imeli v lasti le 30,49 hektarja ali 5,13 % vseh zemljiških površin. Iz pregleda dokumentov Franciscejskega katastra je razvidno, da so imeli tudi Tomajci parcele v sosednjih k. o. Pregled dokumentov za naselja v okrožju Sežana razkriva, da so bili Tomajci lastniki zemljiških posesti v k. o. Dutovlje, Križ, Sežana in Voglje, katerih skupen obseg je znašal 32,54 hektarja¹¹ in je skoraj enak tistemu, ki je bil v lasti kmetov iz sosednjih k. o. v Tomaju.

Farna zemlja je obsegala 5,28 hektarja, sestavljena pa je bila iz hrastovega gozda, čistih njiv in tistih v mešani kulturi, ter čistih in poraščenih travnikov (preglednica 2.6). Poleg župnije sta bili lastnici še obe vaški cerkvi, katerih zemlja je bila v veliki večini sestavljena iz njiv in travnikov. Cerkev svete Marije je imela v lasti le dve parceli: njivo in travnik, v skupni izmeri 1,04 hektarja. Cerkev svetega Petra je za lastno uporabo obdržala eno parcelo njive in dva zelenjavna vrtova v skupni izmeri 0,25 hektarja, medtem ko je veliko večino svojih zemljiških parcel (5,19 hektarja ali 95,40 %) oddajala v najem prebivalcem Tomaja (preglednica 2.7). Cerkvene parcele v najemu so pri posameznih kmetijah obsegale od 0,03 do 0,75 hektarja zemlje in so pripadale 17 tomajskim kmetijam (23,29 % vseh kmetij). Analiza najemnikov cerkvenih parcel razkriva, da so jih najemali posestniki iz vseh velikostnih skupin kmetij, kar pomeni, da najem ni bil zgolj rezultat

¹¹ AST, CF, E, Dutovlje 276.02 (1818–1822; 1839), 276.07 (1818–1822), 277.03 (1826–1828; 1836), 277.08 (1823–1828); Križ 232.02 (1818–1822; 1839), 232.07 (1818–1822), 232.07 (1818–1822), 233.02 (1826–1828; 1836), 233.07 (1823–1828); Sežana 757.02 (1818–1822; 1839), 757.07 (1818–1822), 758.03 (1826–1828; 1836), 758.08 (1823–1828); Voglje 1057.02 (1820–1837), 1057.06 (1820), 1058.03 (1826–1837), 1058.08 (1823–1824)

Preglednica 2.7 Sestava zemljiških parcel v lasti cerkve Sv. Petra v Tomaju

Postavka	Grmovje	Njiva*	Travnik	Zel. vrt	Skupaj
Velikost (ha)	0,09	3,15	2,09	0,10	5,44
Delež (%)	2	58	38	2	100

Opombe * Z vinsko trto. Po podatkih iz AST, CF, E, 819.02 (1818–1822; 1839).

Preglednica 2.8 Sestava zemljiških parcel v lasti občine Tomaj

Postavka	Njiva	Pašnik	Pot	Voda*	Zbir. vode	Skupaj
Velikost (ha)	0,04	37,04	12,32	0,02	0,01	49,43
Delež (%)	0,09	74,93	24,93	0,03	0,01	100,00

Opombe * Lokev/kal. Po podatkih iz AST, CF, E, 819.02 (1818–1822; 1839).

Preglednica 2.9 Lastniška struktura in vrsta zemljiških parcel v Tomaju

Lastništvo	Število lastnikov	Velikost zemljiških parcel (ha)	Delež zemljiških parcel v lasti v Tomaju (%)
Domači kmetje	73	501,58	84,55
Kmetje iz sosednjih vasi	39	30,49	5,14
Farna zemlja	1	5,28	0,89
Cerkev sv. Marije	1	1,04	0,17
Cerkev sv. Petra in Pavla	1	5,44	0,92
Občina Tomaj	1	49,43	8,33
Skupak	116	593,26	100,00

Opombe Po podatkih iz AST, CF, E, 819.02 (1818–1822; 1839).

prizadevanj manjših kmečkih obratov za povečevanje obdelovalne zemlje. Iskanje spremenljivk, ki bi vplivale na odločitev o najemu, s pomočjo regresijske analize ni pokazalo povezanosti. Ob pregledu kmetij, ki so najemale cerkveno zemljo, lahko izpostavimo le eno skupno značilnost – nadpovprečno velike družine, saj jih je kar 13 štelo šest ali več družinskih članov.

Parcele v lasti tomajske občine so se po tipologiji nekoliko razlikovale od tistih, ki smo jih videli do sedaj. Tu so v veliki veličini prevladovali pašniki, ki jim sledijo poti, ob tem pa je mogoče najti tudi majhen delež vodnih virov in njiv (preglednica 2.8). Iz tega je mogoče ugotoviti, da so bile v občinski lasti večinoma tiste vrste parcel, ki so služile vsem prebivalcem k. o.

Če povzamemo celotno lastniško strukturo zemljišč v Tomaju, lahko zaključimo, da so kmetje iz Tomaja posedovali največji odstotek zemlje (84,55 %). Če jim prištejemo še kmete iz sosednjih k. o., ki so posedovali 5,14 % zemlje, lahko rečemo, da je bilo 90 % zemljišč vseh vrst v kmečki lasti. Sledila je Občina Tomaj, ki je imela v lasti 8,33 %, za njo pa vsaka z manj

kot 1 % zemlje cerkev sv. Petra in Pavla, cerkev sv. Marije in farna zemlja. V preglednici 2.9 so zajeti podatki zemljiških parcel v Tomaju. V nadaljevanju pa bomo pri analizi razslojenosti in ugotavljanju prehranske samooskrbnosti za vsako posamezno kmetijo upoštevali vse zemljiške parcele, ki so jih sestavljale: tiste v lasti v Tomaju, tiste v najemu ter parcele, ki so jih imeli v lasti v sosednjih k. o. Na ta način bomo vsako kmetijo zajeli kot celoto, to je z vsemi pripadajočimi zemljišči. Prikaz vseh tomajskih kmetij, njihovih gospodinjstev ter obseg zemljiških in stavbnih parcel sta prikazana v preglednici 2.13 na strani 110.

Popisovalci Franciscejskega katastra so v glavnem razločevali dve skupine tomajskih kmetij. Prva so bile večje kmetije, ki so posedovale 12 do 15 oralov (6,91 do 8,63 hektarja) obdelovalnih površin ter 20 do 25 oralov (11,51 do 14,39 hektarja) travnikov, gozdov in pašnikov. Gospodinjstva obsegajo deset članov, od katerih se jih le dve tretjini ukvarja s kmetijskim delom. Manjša posestva pa so obsegala do enega orala (0,57 hektarja) obdelovalnih površin ter tri do pet oralov (1,73 do 2,88 hektarja) drugih zemljišč. Gospodinjstva teh kmetij so obsegala tri do osem oseb, ki so se po opravljenem delu na domači kmetiji zaposlovale na dninah pri večjih kmetih (AST, CF, E, 820.02, 107).

Na podlagi podrobnejšega pregleda tomajskih kmetij in poznavanjem točnih velikosti pripadajočih zemljišč lahko kmečke družine, ki so kot svoj domači kraj navajale Tomaj, glede na razslojenost razdelimo v tri glavne posestne skupine. Najštevilčnejša skupina (31 po številu ali 42,47 % vseh tomajskih kmetov) je obsegala kmečke obrate od najmanjših pa do tistih z velikostjo do pet hektarjev vse zemlje. V svoji lasti so imeli 70,17 hektarja vseh zemljišč, od tega 32,44 hektarja njiv. Skupno število članov teh kmetij je bilo 160, povprečno na kmetijo 5,2 člana. Iz tega lahko izračunamo, da je na prebivalca prišlo 0,20 hektarja njiv. Tej skupini je sledila skupina tistih, ki bi jih lahko opisali kot »dobro preskrbljene«. Te lahko združimo v skupino kmetij, ki so obsegale pet do deset hektarjev vse zemlje. Takih posestnikov je bilo 27 ali 36,99 % vseh kmetij. V njihovi lasti je bilo 206,64 hektarja vse zemlje, od tega 50,50 hektarja njiv. Gospodinjstva teh kmetij so skupno obsegala 178 članov (na kmetijo povprečno 6,6 člana), kar v razmerju do obsega njiv nanese 0,28 hektarja njiv na posameznika. Zadnjo, najpremožnejšo skupino pa so sestavljale tiste kmetije, katerih obseg je bil večji od deset hektarjev. Teh je bilo 15 ali 20,55 % vseh. Skupno so obsegale 260,69 hektarja vse zemlje, od tega 58,67 hektarja njiv. Te kmetije so preživljale le 118 članov (na kmetijo povprečno 7,9 člana), kar pomeni, da je na vsakega člana odpadlo 0,50 hektarja njiv. Če povzamemo, lahko vidimo, da

z naraščanjem velikosti kmetij narašča tudi število družinskih članov posameznih kmetij in s tem tudi delež njiv na posameznika. V zaključnem delu bomo pri izračunu samooskrbnosti kmetij lahko videli, katere od teh skupin posestnikov so posedovale dovolj njiv za preživetje.

Analiza lastništva obdelovalnih in drugih zemljišč ter razmerij med posameznimi površinami v celotni k. o. Tomaj je zgovorna tudi v primerjavi z bližnjimi naselji. Primerjalna analiza namreč odraža podobno razdrobljeno agrarno strukturo, kot jo je zaznati v približno 20 kilometrov oddaljenem Rodiku. V Rodiku (in Kozini) je v času nastanka Franciscejskega katastra prebivalo 476 prebivalcev. Na enega prebivalca je posledično odpadlo 0,29 hektarja njiv, 0,33 hektarja travnikov, 1,01 hektarja pašnikov, 0,06 hektarja pašnikov z lesom, 0,72 hektarja gozdov in 0,01 hektarja vrta (Panjek 2021, 74). V enakem času je v Tomaju živelo 456 ljudi, pri čemer imam v mislih kmečko prebivalstvo in kmečke posle. Če skupni obseg posameznih zemljišč delimo s tem številom, dobimo povprečne vrednosti, ki so odpadle na člana skupnosti. V Tomaju je torej v času nastanka Franciscejskega katastra na prebivalca odpadlo 0,29 hektarja njiv (čistih in tistih v mešani kulturi), 0,74 hektarja travnikov z lesom, 0,08 hektarja pašnikov, 0,06 hektarja pašnikov z lesom, 0,08 hektarja gozdov in 0,01 hektarja vrta. Če te podatke primerjamo z Rodikom, lahko vidimo, da se je delež njiv, pašnikov z lesom in vrtov popolnoma ujemal. Odstopanje je opazno pri pašnikih in gozdovih, saj jih je v Rodiku znatno več, travniki pa so tista kategorija, ki je bila v Tomaju še enkrat tolikšna kot v Rodiku.

Razslojenost, ki se je širila v primorskih vaseh, nam je znana že vsaj od konca srednjega veka. Drobljenje kmečkih obratov in vse manjša kmečka posest sta bila posledica priložnosti na trgu dela, ki so se vse pogostejše odpirale z razvojem bližnjih mest Trsta in Gorice, vse boljših trgovskih poti in razvoja drugih obrti. Zaradi kmečkega poseganja na trg dela in pridobivanja dohodka, s katerim so kupovali hrano in druge življenjske potrebščine, so kmetje lahko začeli prodajati del svojih posesti, saj jih za svoje preživetje niso potrebovali.¹² Podobne trende drobljenja kmečke posesti je zaznati tudi v Tomaju, kjer so, kot smo videli, skoraj polovico kmetij predstavljale tiste, ki so posedovale premalo zemlje za svoje preživetje. Kot bomo videli v nadaljevanju, je bilo tomajsko prebivalstvo aktivno tudi zunaj agrarnega sektorja, kar mu je prinašalo dodaten zaslužek. Poleg tega pa, kot izvemo iz Franciscejskega katastra, so se prebivalci udeležili tudi na večjih kmetijah.

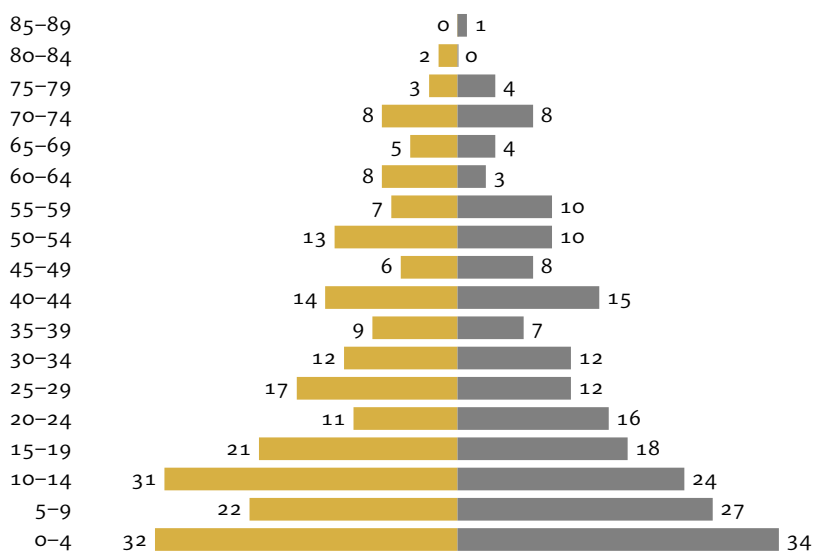
¹² Za razlago drobljenja kmečke posesti in povodov za vključevanje v neagrarne dejavnosti glej Panjek (2018b) in avtorje, ki jih tam navaja.

Prebivalstvo v letu 1822

Obravnava kmetij pa ni celostna, če ne upoštevamo ljudi, ki so na njih živeli. Gospodinjstva so obsegala družino ter, v nekaterih primerih, kmečke posle (hlapce in dekle). Podatki o številu, starosti in spolu družinskih članov izhajajo iz *statusa animarum* iz leta 1822. Na tej podlagi temeljijo družinske rekonstrukcije, ki omogočajo nadaljnji izračun prehranskih potreb. Leta 1822 je v Tomaju živelo 438 prebivalcev, od tega 222 moških in 216 žensk, ter 18 poslov, za katere pa manjkajo vsakršni osebni podatki, tudi o poreklu.

Razmerje med moškimi in ženskimi člani tomajske skupnosti je bilo uravnoteženo, kar velja tudi za razmerje med mladoletnimi in odraslimi člani. Oblika starostne piramide (slika 2.2) je tipična za obravnavano obdobje, za katerega sta bila značilna visoka stopnja rodnosti in velik obseg mladih generacij. Otroci do vključno devetega leta so predstavljali kar 26,50 % vsega prebivalstva, osebe od desetega do 19. leta starosti pa dodatnih 21,66 %. To pomeni, da je mlado prebivalstvo izpod 20 let v vasi Tomaj predstavljalo kar 48,16 % ali slabo polovico vsega prebivalstva.

V obravnavanem letu je bilo od 79 hišnih števil naseljenih 73. Iz *statusa*

Slika 2.2 Struktura prebivalstva po spolu in starosti v Tomaju leta 1822

Opombe Levo – moški, desno – ženske. V starostno piramido niso vključeni štirje člani tomajske skupnosti, o katerih ni bilo mogoče najti podatkov o starosti. Ti so živeli na hišnih številkah 15, 27 in 47. Po podatkih iz ŠAK ŽT, SA 2.

Slika 2.3 Število gospodinjstev po velikosti, upoštevajoč družinske člane in posle (1822)

Opombe Po podatkih iz ŠAK ŽT, SA 2.

animarum je razvidno, da so v hišnih številkah od 1 do 3 živeli župniki in učitelji, vendar o njih nimamo nikakršnih podatkov, zato jih ni bilo mogoče vključiti v analize prebivalstva. Povprečna družina je štela šest članov, a so se družine po sestavi in številu zelo razlikovale ter obsegale od najmanj enega do največ 12 družinskih članov, brez upoštevanja poslov. Med 73 družinami jih je imelo 14 zaposlene kmečke posle, pri čemer so imele štiri družine po dva posla, ostale le enega. Ob upoštevanju celotnega obsega gospodinjstva in ljudi, ki so bili odvisni od pridelka svoje kmetije, vidimo (slika 2.3), da so prevladovalе družine, ki so imele med pet in osem članov (teh je bilo 58,90 %). V enakem številu so jim sledile družine s tremi do štirimi in z devetimi do desetimi člani (30,14 % vseh družin).

Prisotnost kmečkih delavcev ni bila odvisna od števila družinskih članov, saj so bili posli prisotni v družinah s številom članov od dva do 12. Če analiziramo najmanjše poslov v odnosu do velikosti kmetije ali obsega njiv, lahko med temi spremenljivkami opazimo srednje močno povezanost (korelacijski koeficient 0,56), kar pa ne nakazuje vzročne povezanosti spremenljivk, saj je koeficient determinacije zgolj 0,31. Kljub temu lahko izpostavimo dejstvo, da je bilo najmanjše poslov prisotno pri tistih kmetijah, ki so bile večje od pet hektarjev, torej tistih, ki so posedovale dovolj zemlje za lastno preživetje. Hlapci in dekle so bili stalno prisotni delavci na kmetiji in so se v preteklosti upoštevali kot člani družine, zato smo jih v nadaljevanju upoštevali tudi pri izračunu prehranske samooskrbnosti.

Izračun prehranske samooskrbnosti kmetij

Izračun prehranske samooskrbnosti je sestavljen iz podatkov o povprečnem letnem pridelku posameznih zemljiških parcel in vrednostih letnih potreb tomajskih gospodinjstev po žitu in vinu, preračunanih na podlagi preživnine iz sredine 18. stoletja, ki izvira iz Tomaju sosednje vasi Skopo.

Osnova za prehranske potrebe tomajskih gospodinjstev je preživnina iz sredine 18. stoletja. V njej je bilo opredeljeno, da odrasla oseba na Krasu za

svoje preživetje potrebuje 307,98 litra različnih žit, med katerimi so našte-ti: pšenica, rž, pira, ajda in koruza, ter 97,01 litra vina teran. Ko te vrednosti pomnožimo s številom članov gospodinjstev, dobimo pregled nad prehran-skimi potrebami tomajskih kmetij. Tipologija družin in starost članov lah-ko včasih privedeta do odstopanj od realnih potreb, zlasti pri tistih druži-nah z velikim številom otrok. Kot že omenjeno, prehranskih potreb otrok ni mogoče opredeliti, zato za vse člane upoštevamo vrednosti za odraslo osebo.

V Franciscejskem katastru so opredelili količino letnih pridelkov za vsa-ko vrsto zemljišč posebej in znotraj vsake vrste še posebej za vsak kakovo-stni razred. Donosnost zemljišč, opredeljenih kot čiste njive, mešana kul-tura (njiva s trto), travniki in pašniki, se je izkazovala po površinski merski enoti oral (0,57546 ha), pri vinski trti pa je bil pridelek izračunan na podla-gi povprečnega pridelka stotih trt. Bruto pridelek je bil opredeljen v naravi in je bil nato pretvorjen v denarno vrednost na podlagi katastrskih cen pri-delkov, ki so jih določili s pomočjo povprečnih tržnih cen, zabeleženih na danem območju. Hkrati so pri njivskih površinah za vsak kakovostni raz-red, za vsako vrsto žita in vsako mesto v zaporedju posevkov posebej od-šteli količino žita, ki je bila potrebna za setev. Donosnost različnih žit se je namreč razlikovala glede na to, na kako dobri njivi so uspevala, kakor tudi glede na to, koliko letin je poteklo od zadnjega gnojenja. Sledil je razdelek s stroški obdelave v denarju, med katere ni bila vključena prehrana članov gospodinjstva. Te so obračunavali na podlagi obsega različnih opravil in cen istih vrst mezdnega dela, kakršne so ugotovili na danem območju. Zadnji razdelek izračuna donosnosti je bil neto donos, ki je bil izračunan tako, da so od bruto pridelka odšteli stroške obdelave.

Obseg stroškov obdelave so v katastru izračunali tako, kot če bi kmečka gospodinjstva ne uporabljala lastne delovne sile, temveč jo v celoti naje-mala. Tovrsten način opredelitve neto donosa je po svoje smiseln glede na končni namen katastra, ki je bil davčne narave in je po tej poti težil k opre-delitvi neto dohodka od kmetovanja. Tak postopek namreč posredno vklju-čuje tudi stroške preživljanja, saj višina mezdnega dela načeloma odgovarja kriteriju pokrivanja življenjskih stroškov mezdnih delavcev. Za naš namen pa tak način ni popolnoma prepričljiv. Gospodinjstva so namreč za proi-zvodni proces v veliki meri uporabljala svoje lastno delo (družinski člani, hlapci in dekle), ki ga ni smotrno ovrednotiti po tržni ceni. To med drugim dokazuje dejstvo, da so v samem katastru opažali, da je z apliciranjem vre-dnosti mezdnega dela za opravila na zemljiščih nižje kakovosti izračun iz-kazoval izgubo, kar ni bilo mogoče, zato so te primere izravnavali z upošte-

vanjem pridelka kakovostnejših njiv. Hkrati tu želimo opredeliti prehransko samooskrbnost na podlagi količine pridelanega žita, zato je treba za ta namen prehransko samooskrbnost smiselno izračunati na osnovi bruto namesto neto donosa, kakor so ga določili v katastru. Pri tem velja opozoriti, da niti katastrski neto donos niti izračun prehranske samooskrbnosti, predstavljen v nadaljevanju, ne upoštevata dajatev zemljiškemu gospodu (ki so v Tomaju za stara zemljišča znašale desetino pridelka, za novejša pa več, a neenako) in tudi ne deželnih ter državnih davščin, ki so bremenile kmečka gospodarstva. Zaradi tega nobeden od obeh izračunov ni popolnoma »neto«.

Prehranske potrebe, navedene v preživnini, so izražene v prostorskih merah in pretvorjene v litre žita ter vina, zato je izračun pridelka smiselno izpeljati s podatki o pridelku v naravi. Med pridelki na njivah se, poleg različnih vrst žita, v Tomaju navajata tudi fižol in repa, ki pa nista upoštevana v našem izračunu samooskrbnosti, saj se v preživnini ne navajata. Zato bomo upoštevali le žito in vino. Za namen opredelitve stopnje samooskrbnosti smo od bruto letnega pridelka odšteli le seme, ki so ga morali kmetje spraviti za setev naslednje leto. Podatki o potrebah po semenu so navedeni v dokumentu cenilnega operata, v vrstnem redu poenostavljene ga kolobarja njiv. Za potrebe določanja povprečne letne potrebe po semenu smo sešteli količino semen za posamezen posevek v celotnem kolobarju izbrane kategorije zemljišč, nato pa dobljeno vrednost delili s številom let kolobarja. Na ta način smo za vsako vrsto žita in vsak kakovostni razred njiv dobili ter v nadaljevanju upoštevali povprečno količino semen v okviru kolobarjenja. V zadnjem koraku smo od bruto letnega pridelka žita odšteli potrebno seme in tako dobili neto pridelek, ki nam je bil osnova za izračun prehranske samooskrbnosti. Izračuni so bili izvedeni na parcelah, razvrščenih kot njiva ali njiva z vinsko trto, in sicer za vsak kakovostni razred posebej.

Rezultati

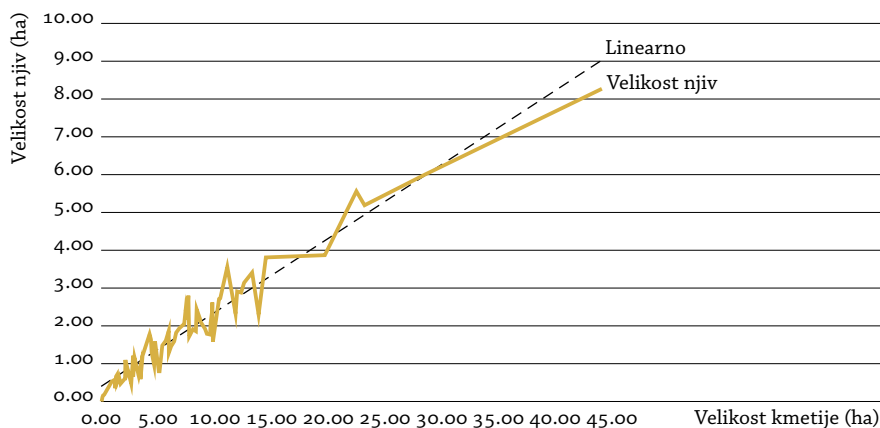
Ko so prebivalce Tomaja spraševali o zadostnosti njihovega pridelka, so ti leta 1819 odgovorili, da imajo premalo zemlje, da bi s pridelkom zadostili lastnim potrebam, zato morajo žito vsako leto kupovati (A S T, C F, E, 820.01 (1819–1829), 68). Izračuni prehranske samooskrbnosti pokažejo nekoliko drugačno sliko, in sicer da je bila vas Tomaj razdeljena na pol: 38 kmetij (52,05 %) je letno pridelalo dovolj žita za lastne potrebe, medtem ko ga je 35 (47,95 %) primanjkovalo. Skupno so Tomajci pridelali 167.901,07 litra žita, od tega 164.234,82 (97,82 %) na njivah v Tomaju in 3.666,25 (2,18 %) na

njihah, ki so jih imeli v lasti v sosednjih naseljih. Če enoletnemu pridelku celotne vasi odštejemo potrebe po žitu vseh tomajskih družin in kmečkih poslov (140.748,69 litra), ugotovimo, da je tomajska skupnost kot celota pokrivala potrebe svojih prebivalcev in poleg tega pridelala 27.000 litrov žita viška. To bi zadostovalo za prehranjevanje dodatnih 88 oseb.

Pri gojenju vinske trte in pridelavi vina pa je bilo popolnoma drugače. Čeprav Tomaj spada med tista kraška območja, za katera je značilna večja produkcija vina,¹³ iz izračuna pridelka vidimo, da so na začetku 19. stoletja Tomajci pridelali 10.157,91 litra v Tomaju in še 765,45 v drugih k. o. Potrebe po vinu pa so skoraj trikrat presegale pridelek, saj so letne potrebe za eno odraslo osebo znašale 97,01 litra. Ko to vrednost pomnožimo s številom odraslih (starih 15 let ali več) prebivalcev in poslov (286 ljudi), ki so leta 1822 živeli v Tomaju, dobimo skupno potrebo po vinu v obsegu 27.744,86 litra. Vino je predstavljalo določen kaloričen vnos in je bilo sestavni del kmečke prehrane (Panjek 2018a). Iz izračunov pridelave in porabe vina je mogoče ugotoviti, da je samo pet (6,85 %) tomajskih družin pridelalo dovolj vina za lastne potrebe. Za zadovoljevanje potreb po vinu je en prebivalec potreboval povprečno 60 trt ali 0,03 hektarja nasada trt (povprečje vseh petih kakovostnih razredov).

Razmerje med pridelkom in prehranskimi potrebami kaže, da je za časa nastanka Franciscejskega katastra prebivalec Tomaja za zadovoljevanje potreb po žitu potreboval 0,25 hektarja njiv (povprečje vseh petih kakovostnih razredov). Na tej površini je bilo namreč mogoče pridelati približno 308 litrov žita, toliko, kot ga je potrebovala ena oseba za svoje preživljanje. Do enake vrednosti je mogoče priti tudi z regresijsko analizo (s 95-odstotno točnostjo), kjer sta velikost njiv na prebivalca neodvisna in stopnja samooskrbnosti odvisna spremenljivka. Z uporabljenimi statističnimi metodami je na tem mestu mogoče pri analizi spremenljivk kmetij ugotoviti, katere od spremenljivk so povezane in v kolikšni meri ter katera od spremenljivk vpliva na drugo. To nam omogoča z večjo gotovostjo odgovoriti na vprašanja, kaj je vplivalo na stopnjo samooskrbnosti kmetij, ali je bila velikost gospodinjstva povezana z velikostjo kmetije in druga, ki jih bomo obravnavali v nadaljevanju. Prav ta statistična analiza, kot bomo videli, nam potrjuje vpliv velikosti njiv na posameznika na stopnjo samooskrbnosti. Izkaže se, da so te vrednosti zelo blizu dejanskemu obsegu njivskih površin na prebivalca. Na ravni vasi je namreč na vsakega člana skupnosti (kmetije in posli) v povprečju odpadlo 0,29 hektarja njiv. Ker pa je med posestniki mogoče naj-

¹³ Za več podrobnosti glej Vodopivec (1999).

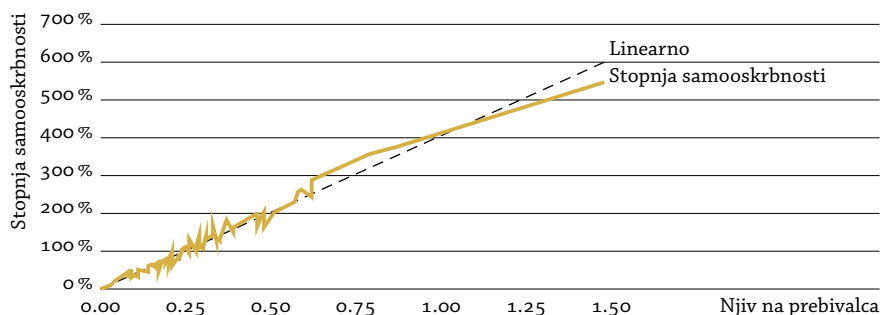

Slika 2.4 Razmerje velikosti njiv do velikosti kmetije (dejansko proti linearni) v Tomaju

ti nekatere skrajnosti, kot so majhna gospodinjstva z velikimi deleži njiv ali obratno, številčna gospodinjstva z razmeroma skromnimi njivskimi površinami, se dejansko stanje točneje pokaže z mediano, ki znaša 0,25 hektarja njiv na prebivalca Tomaja. Iz predstavljenih podatkov je jasno razvidno, da se vrednosti ujemajo, kar potrjuje, da je vas kot celota samooskrbna.

Za prehransko samooskrbnost glede na pridelano žito je odločilna spremenljivka obseg njiv na člana gospodinjstva, kar je mogoče potrditi z regresijsko analizo. Najprej se namreč izkaže, da obseg njivskih površin narašča z velikostjo kmetij s skoraj linearno funkcijo, kjer je korelacijski koeficient povezanosti med spremenljivkama 0,97, koeficient determinacije pa 0,94 (slika 2.4). To pa ne pomeni, da je bil pri večini kmetij delež njiv v konstantnem ali zelo podobnem razmerju do njihove skupne velikosti. V primerjavi velikosti kmetij z deležem (odstotkom) njiv, ki so jih imele v lasti, se dejansko kaže obratno sorazmerje – z naraščanjem velikosti kmetij upada delež njiv. Ta je največji (100-odstoten) pri najmanjših kmetijah, nakar upada in doseže najnižjo vrednost pri 15,54 %.¹⁴ Če kot odvisno spremenljivko vzamemo stopnjo samooskrbnosti in kot neodvisno velikost kmetije ali velikost njiv, dobimo dokaj nizka koeficienta determinacije, in sicer 0,33 za prvo in 0,37 za drugo, kar kaže, da ti dve spremenljivki sami po sebi zelo malo vplivata na stopnjo samooskrbnosti. Šele ko v regresijsko analizo kot odvisno spremenljivko pritegnemo stopnjo samooskrbnosti in neodvisno spremenljivko velikost njiv na prebivalca, se izkaže, da med njima obstaja skoraj linearna povezanost z vrednostjo 0,97 (slika 2.5), medtem

¹⁴ Izjema je tu le najmanjša kmetija, ki ni imela nič njiv, temveč le vrt.

Slika 2.5 Stopnja samooskrbnosti posameznih kmetij v razmerju do velikosti njiv na člana gospodinjstva (dejansko proti linearni) v Tomaju

ko korelacijski koeficient znaša 0,98. Le obseg njiv na člana gospodinjstva zelo močno vpliva na stopnjo samooskrbnosti kmetij.

Če povežemo do tu ugotovljene vrednosti, in sicer potrebno njivsko površino za preživljanje ene osebe z žitom (0,25 ha), razpoložljivo površino njiv na prebivalca (0,29 ha), mediano njivskih površin na prebivalca (0,25 ha) ter regresijske analize med stopnjo samooskrbnosti in velikostjo njiv na prebivalca, je mogoče ugotoviti, da je v Tomaju za časa Franciscejskega katastra na ravni vasi kot celote obstajalo zelo natančno ravnotežje med količino pridelanega žita in številom prebivalstva.

Slika samooskrbnosti postane bolj razdelana in hkrati jasnejša, ko preidemo k analizi na ravni posameznih kmetij. V ta namen smo kmetije združili v skupine na podlagi njihove velikosti in preverili, kako se stopnja prehranske samooskrbnosti spreminja glede na njihovo velikost in število članov gospodinjstva. Izkaže se, da je bilo prehransko samooskrbnih le 10 % kmetij do pet hektarjev in da se ta vrednost dvigne na tri četrtine pri kmetijah velikosti med pet in deset hektarjev skupnih površin. Kmetije, večje od desetih hektarjev, pa so bile vse prehransko samooskrbne (preglednica 2.10).

Kmetije s skupno velikostjo do pet hektarjev (42,47 % kmetij) niso posedovale dovolj njiv za prehranjevanje vseh članov gospodinjstva. Kmetije velikosti od pet do deset hektarjev (36,99 % kmetij) so posedovale 0,29 ha (vrednost mediane za to velikostno skupino) njive na osebo, kar je malenkost (16 %) več, kot je bilo potrebno za prehranjevanje. Kmetije, ki so posedovale največji obseg njiv na prebivalca in so posledično tudi pridelale največ viška žita, so bile v skupinah z od deset do 50 hektarjev skupne površine (20,55 % kmetij).

Ker je bila stopnja samooskrbnosti odvisna predvsem od obsega njiv, s

Preglednica 2.10 Velikostne skupine kmetij in stopnja njihove samooskrbnosti z žitom v Tomaju

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
0–1 ha	6	0,15	0,14	3,00	0,00	25,00
1–3 ha	16	2,12	0,66	4,94	13,00	61,00
3–5 ha	9	4,27	1,21	7,00	11,00	73,00
5–8 ha	15	6,44	1,72	5,93	73,00	111,00
8–10 ha	12	9,24	2,00	7,42	75,00	113,00
10–20 ha	11	12,34	2,91	6,91	100,00	167,00
20–30 ha	3	23,22	5,56	9,33	100,00	243,00
40–50 ha	1	44,14	8,49	14,00	100,00	263,00
Skupaj	73	5,97	1,61	6,25	52,05	101,00

Opombe Naslovi stolpcev: (1) velikost kmetije (ha), (2) število kmetij, (3) mediana velikosti kmetij (ha), (4) mediana obsega njiv (ha), (5) povprečno število članov gospodinjstva, (6) samooskrbne kmetije z žitom (%), (7) mediana stopnje samooskrbnosti (%). Po podatkih iz AST, CF E, 819.02 (1818–1822; 1839), 820.07 (1823–1828); ŠAK ŽT, SA 2.

katerimi je razpolagal posameznik, je le-te smiselno analizirati v relaciji do velikosti gospodinjstva na dva načina. Prvi je s pomočjo korelacijskega koeficienta, drugi pa s pomočjo regresijske analize. Če velikost njiv na posameznika in velikost gospodinjstva analiziramo na ravni celotne vasi, pri regresiji dobimo rezultate, ki nam kažejo na neizvedljivost tovrstne statistične analize, in sicer zaradi prevelike naključnosti podatkov. Korelacijski indeks znaša $-0,07$, kar kaže na neznatno povezavo med spremenljivkama, kar pomeni, da na ravni vasi velikost njiv, ki so bile v razpolago posamezniku, in številčnost gospodinjstev nista povezani.

V primeru da enako analizo izvedemo na skupinah kmetij po velikostnih skupinah (kot v preglednici 2.10), ugotovimo, da se neizvedljivost statistične analize kaže samo pri nekaterih skupinah posestnikov: pri najmanjših, ki so posedovali manj kot en hektar zemlje, pri skupini posestnikov s tri do pet hektarjev in pri skupini posestnikov, katerih kmetije so obsegale med 20 in 30 hektarjev. Naj pri tem pojasnimo, da največja kmetija, ki sicer predstavlja svojo skupino zaradi velikega razkoraka med njo in njeno predhodnico, ni zajeta v analizo, saj enega samega primera ni mogoče statistično analizirati. Torej, nezmožnost analize opazovanih spremenljivk je prisotna samo pri zgoraj naštetih skupinah posestnikov. Za vse ostale skupine posestnikov pa sta regresijska analiza in izračun korelacijskega koeficienta izvedljiva ter precej zgovorna. Skupine posestnikov s kmetijami z od ena do tri, s pet do osem in z deset do 20 hektarjev kažejo zmeren vpliv

Preglednica 2.11 Vrednosti regresijske analize in korelacijskega koeficienta po velikostnih skupinah kmetij v Tomaju

Koeficient	Velikostna skupina (ha)						
	0–1	1–3	3–5	5–8	8–10	10–20	20–30
Determinacijski	–	0,68	–	0,53	0,36	0,64	–
Korelacijski*	0,05	–0,81	–0,37	–0,73	–0,60	–0,80	–0,98

Opombe *0,00 – ni povezanosti, 0,01–0,19 – neznatna povezanost, 0,20–0,39 – nizka/šibka povezanost, 0,40–0,69 – srednja/zmerna povezanost, 0,70–0,89 – visoka/močna povezanost, 0,90–0,99 – zelo visoka/zelo močna povezanost, 1,00 – popolna povezanost.

razpoložljivih njiv na velikost gospodinjstva. Tudi korelacijski koeficient je pri teh skupinah najvišji in se giblje med $-0,73$ in $-0,81$, kar kaže na močno obratno sorazmerno povezavo med opazovanima spremenljivkama. Le skupina posestnikov z 20 do 30 hektarjev zemlje je imela višji korelacijski koeficient, in sicer v vrednosti $-0,98$, kar kaže na zelo močno negativno korelacijo – z naraščanjem števila članov gospodinjstva upada velikost njiv na posameznika in obratno (glej preglednico 2.11). Ta vrednost pa nam ne pojasni dejanskega vpliva ene spremenljivke na drugo, saj nam regresija kaže neizvedljivost analize pri tej velikostni skupini.

Če povzamemo, lahko vidimo, da je v skupinah posestnikov z ena do tri, s pet do osem in z deset do 20 hektarjev mogoče zaznati zmeren vpliv razpoložljivih njiv na velikost gospodinjstva ter močno povezanost med tema dvema spremenljivkama. To nam pove, da je velikost razpoložljivih njiv do neke mere vplivala na odločitve o uravnavanju števila družinskih članov, vsekakor pa to ni bila edina od značilnosti, ki so vplivale na to. Ker so v naši analizi zajete zgolj nekatere spremenljivke, ki jih lahko določimo za kmečke obrate, in ne vse, na tem mestu ni mogoče ugotoviti, katere druge značilnosti kmekega gospodarstva so vplivale na uravnavanje števila članov gospodinjstva.

Dopolnilne dejavnosti prebivalstva

Tako v katastru kot v *statusu animarum* in matičnih knjigah na prvi pogled izgleda, da so bili prebivalci Tomaja predvsem kmetje in se niso ukvarjali z drugimi gospodarskimi dejavnostmi. Ob podrobnejšem pogledu pa je mogoče ugotoviti, da se je kmečko prebivalstvo zaposlovalo v različnih gospodarskih panogah. V opisu občine iz leta 1823 piše, da so se prebivalci naselja Tomaj preživljali s kmetijstvom in da niso izdelovali ničesar razen kmetijskih pridelkov. Dodatni zaslužek so iskali na poštno-trgovski cesti iz Trsta proti Ljubljani, kjer so z živino prevažali blago, vendar le tiste dni,

ko jim je delo na polju to omogočalo. Nekateri so se zaposlovali pri popravilu omenjene ceste, drugi pa so hodili v Trst, kjer so opravljali delo težaka (fakina) (AST, CF, E, 820.07 (1823–1828), 363v). Ta zapis le delno drži, saj omenja le nekatere, verjetno za zapisovalca katastra pomembnejše, ali pa mogoče bolj razširjene, dejavnosti kmetov, medtem ko jih mnogo ostane neomenjenih.

Kras kot prehodna pokrajina je bil stoletja prostor prehodne trgovine med morjem in zaledjem. Skladno s tem so se na tem območju razvile številne dejavnosti, navezane na trgovino in prevoz. Poleg tega da so prebivalci kraških vasi oskrbovali bližnja mesta (Trst, Tržič in Gorico) s kmetijskimi pridelki, so v tiste kraje hodili tudi na delo (Melik 1960, 234). V katastru je mogoče prebrati, da so leta 1830 prebivalci prodajali seno in vino. S temi prihodki so kmetje plačevali razne stroške duhovnika, čevljarja, tkalca in drugih obveznosti. Poleg tega je bilo istega leta v Tomaju 12 licenc oz. patentov za obrt, med katerimi se omenjajo gostilničarstvo, krojaštvo, kovastvo idr. (AST, CF, E, 820.02, 111v–113). Natančen pregled drugih virov nam razkrije, da kataster sam po sebi ne daje popolne slike o številčnosti različnih gospodarskih dejavnosti, s katerimi se je ukvarjalo prebivalstvo Tomaja. V matičnih knjigah se pri prebivalcih omenjajo mnogi poklici, in čeprav se večina omemb nanaša na kasnejše obdobje (saj se navajajo pri poroki ali smrti), jih je še vedno smotrno omeniti, saj s tem dobimo celovitejšo sliko poklicne strukture kraja.

Prva od zaposlitev, ki jo je treba omeniti, je bilo kamnoseštvo. V vprašalniku iz leta 1819 Tomajci navajajo, da so v občini kamnolomi, ki tistim, ki obvladajo to dejavnost, prinesejo dober zaslužek (AST, CF, E, 820.01 (1819–1829), 73). V dokumentih s konca 18. in iz prve četrtine 19. stoletja se omenjajo kamnolomi v Nabrežini, Sesljanu, Križu in drugod (Brecelj idr. 1989, 62). Kaže torej, da je bil tudi v Tomaju kakšen kamnolom ali t. i. java, ki so jih Kraševci odpirali na svoji zemlji za lastne potrebe ali za najemnike (Križnar 1999, 233). V matičnih knjigah se pri nekaterih, sicer maloštevilnih, prebivalcih Tomaja omenja poklic »lapidida«, ki pomeni kamnoseški mojster. Iz danih virov ni mogoče podati zaključka, v katerem kamnolomu so bili zaposleni kamnoseški mojstri iz Tomaja niti v katerem obdobju so bili dejavni. V poročnih in smrtnih knjigah je med letoma 1839 ter 1844 pri štirih prebivalcih Tomaja mogoče najti omembo kamnoseškega poklica. Na hišni številki 54 (Milič) je mogoče skozi opazovanje porok in rojstev ugotoviti dolgotrajnejše ukvarjanje s to dejavnostjo s strani očeta ter njegovega sina. Večgeneracijska predanost kamnoseškemu delu je razvidna tudi na hišni številki 58 (Pupis), ki jo je podrobno raziskal in opisal Božidar Pre-

Preglednica 2.12 Poklici in število njihovih omemb glede na desetletje omembe po desetletjih

Poklic	1820–1829	1830–1839	1840–1849	1850–1859	1860–1869	Skupaj
Kmet	297					297
Kamnosek			2	2		4
Dekla/hlapec	4	2	1	1	1	9
Beračenje					1	1
Čevljar			2			2
Kuharica			1			1
Pastir ovac			1			1
Tkalec		1		1		2
Trgovec		1				1
Vojak	2			3		5
Mizar			1			1
Skupaj	303	6	8	5	2	324

Opombe Po podatkih iz ŠAK, ŽT MKU5, ŠAK, ŽT MKU6, ŠAK, ŽT MKP4.

mrl (2022) in ni v celoti razvidna iz obravnavanih matičnih knjig. Premrl piše o Pavlu Pupisu, ki se je leta 1804 rodil kot drugi otrok Jakoba Pupisa. V mladosti se je izšolal za kamnoseka in zgolj pri 20 letih prevzel domačo kmetijo po smrti očeta. V svojem dolgem življenju (umrl je leta 1881, star 77 let) je ustvaril številna kamnoseška dela (hišne portale, dvoriščne portone, oklepe vodnjakov, kamnite mize in drugo opremo za kmečke domačije ter mnogo nagrobnikov in kapelic), s katerimi se uvršča med najpomembnejše kamnoseke na Primorskem. Njegove veščine in ljubezen do obdelovanja kamna pa niso umrle z njim. Za kamnoseke sta se izučila tudi njegov prvi sin Jakob (rojen leta 1827) in njegov vnuk Jakob (rojen leta 1871) (Premrl 2022, 482–484).

Najštevilčnejša zaposlitev so bili kmečki posli. Poklic hlapca ali dekle se v desetletju od 1820 do 1829 omenja pri štirih prebivalcih, skupno v vseh desetletjih pa kar devetkrat. Med ostalimi, bolj razširjenimi poklici je pomembno omeniti še vojake. Drugi poklici so razvidni iz preglednice 2.12.

Popis stavbnih parcel beleži še eno zgradbo, ki govori o prisotnosti obrti v Tomaju in ki med poklici ni zabeležena, in sicer kovaštvo. Na hišni številki 6 se, med drugim, omenja kovačija v velikosti 54 kvadratnih metrov. Zanimivo je dejstvo, da se med prebivalci pri nobenem ne beleži poklica kovača. To dilemo bi mogoče lahko razrešil dokument, ki ga hrani Pokrajinski arhiv Koper in se nanaša na dovoljenje za kovačijo iz leta 1821. Gre za nekakšno odločbo okrajnega komisariata Švarceneg, s katero so odobrili prošnjo sina Maria in očeta Matea Šonca za opravljanje poklica kovača v

občini Tomaj. Dovoljenje za opravljanje te dejavnosti se prične leta 1822, kot sta prosilca tudi želela. Zanimivost tega dokumenta je to, da se v povzetku prošnje omenja poklic *marascalco*, kar pomeni specifično poklic podkovanja konjev, medtem ko se v odgovoru omenja *fab[b]ro*, kar je izraz za kovača. Glede na to, da se v povzetku prošnje, ki sta jo napisala prosilca, omenja poklic *marascalco*, bi lahko sklepali, da sta prvenstveno opravljala prav dejavnost podkovanja konj (PAK, 633, 141, 67). Iz tega lahko povzamemo, da je bila dejavnost prevoznništva za to vas precej pomembna. Čeprav se v opisu občine omenja kot ena dopolnilnih dejavnosti Tomajcev, je ni mogoče zaslediti med poklici, zabeleženimi v matičnih knjigah. Tudi število konj v tej občini ni visoko, zato je povsem verjetno, da so sem konje vozili podkovat tudi prebivalci okoliških vasi ter so se te usluge posluževali prevozniki, ki so vozili tod mimo.

V grobem rečeno je bilo mogoče iz matičnih knjig ugotoviti vir preživetja za približno tri četrtine tomajske skupnosti. V nekateri primerih (hišni številki 44 in 58) se je zgodilo, da se pri istem človeku v različnih desetletjih pojavlja drug poklic, kar lahko razumemo kot spremembo poklicne usmerjenosti ali ukvarjanje z različnimi dejavnostmi. Kljub temu da se večina omemb poklicnih zaposlitev pojavlja v kasnejšem obdobju, so ti podatki še vedno pomembni za razumevanje gospodarstva tomajske skupnosti. Ob pogledu na raznolik nabor poklicev lahko zaključimo, da kmetijstvo ni bilo edina gospodarska panoga prebivalstva, temveč je bilo v vasi najti dokaj raznoliko paleto poklicnih profilov ter obrti, ki so soobstajale ob kmetovanju.

Sklep

S predstavljeno raziskavo lahko vsaj za vas Tomaj in njene prebivalce za časa nastanka Franciscejskega katastra odgovorimo na vprašanje, ki si ga je postavljaj Panjek, ko je preučeval prehranske navade kraškega prebivalstva v 17. in 18. stoletju – kdo je sit in kdo lačen. Pridelek obdelovalnih površin, preživljanje, preživetje in gospodarstvo kmečkega prebivalstva – vse to so teme, ki so posamično pogosto obravnavane v slovenskem zgodovinopisju. Navkljub razpoložljivim virom pa se z gospodarskim računom kmetije, kot ga je imenoval Bogo Grafenauer, v slovenskem zgodovinopisju ni ukvarjal še nihče. Ker ta obsega različne dohodke in odhodke, med katerimi vseh ni mogoče denarno ali drugače ovrednotiti, se moramo zadovoljiti z uporabo tistih vrednosti, ki jih poznamo. Za kraško naselje Tomaj so to vrednosti letnega pridelka njiv in vinogradov v naravi, prehranske potrebe v litrih žita in vina (izračunanih s pomočjo preživitve iz sredine 18. stoletja) ter število celotnega prebivalstva ter obseg posameznih gospodinjstev. S po-

močjo teh podatkov je mogoče izračunati samooskrbnost tomajskih kmetij v letu 1822.

Izračuni pridelka in prehranskih potreb celotne vasi kažejo na zadostno preskrbo z žitom za vse njene prebivalce, razlike v prehranski samooskrbnosti pa se kažejo na ravni posameznih kmetij. Polovica kmetij – tiste, ki so bile večje od deset hektarjev – je bila samooskrbnih z žitom, medtem ko ga je drugi polovici (manjšim od deset hektarjev) primanjlo. Zaradi razpoložljivosti kvantitativnih podatkov sta bili izvedeni statistični analizi – regresija in računanje korelacijskega koeficienta, ki nam potrđita ali ovržeta hipotezo povezanosti in vpliva dveh spremenljivk. S tema analiza- ma je bilo mogoče ugotoviti, da je izmed obravnavanih spremenljivk ravno velikost njiv, ki so pripadale posamezniku, odločilnega pomena pri določa- nju prehranske samooskrbnosti. Tako iz katastra kot tudi iz matičnih knjig vemo, da kmetijstvo ni bil edini vir zaslužka, temveč da so se prebivalci To- maja udejstvovali v različnih obrtno-trgovskih dejavnostih in na tak način izboljševali svoje gmotno stanje. Široko mrežo poklicev je mogoče prepo- znati ob kombinaciji katastra in matičnih knjig.

Arhivski viri

PAK: Pokrajinski arhiv Koper

633: Okrajno glavarstvo Sežana

AST, CF: Archivio di Stato di Trieste, Catasto Franceschino

E: Elaborati

M: Mappe

ŠAK, ŽT: Škofijski arhiv Koper, Župnija Tomaj

MKP: Matična knjiga porok

MKU: Matična knjiga umrlih

SA: *Status animarum*

Literatura

Blaznik, P., B. Grafenauer in S. Vilfan, ur. 1970. *Gospodarska in družbena zgo- dovina Slovencev: zgodovina agrarnih panog*. Zv. 1, *Agrarno gospodarstvo*. Državna založba Slovenije.

Blaznik, P., B. Grafenauer in S. Vilfan, ur. 1980. *Gospodarska in družbena zgo- dovina Slovencev: zgodovina agrarnih panog*. Zv. 2, *Družbena razmerja in gibanja*. Državna založba Slovenije.

Blaznik, P. 1975. »Bitenj in Franciscejski kataster.« *Loški razgledi* 22 (1): 83–93.

Blaznik, P. 1980. »Žiri v luči Franciscejskega katastra.« *Loški razgledi* 27 (1): 120–130.

Brecelj, A., Z. Legiša in I. Vogrič. 1989. *Nabrežinski kamnolomi*. Tržaški tisk.

- Britovšek, M. 1959. »Uvajanje novih kultur na Kranjskem v drugi polovici 18. in prvi polovici 19. stoletja«. *Zgodovinski časopis* 12/13:111–149.
- Dular, A. 1990. »Vinogradništvo na Slovenskem v 19. stoletju«. *Slovenski etnograf* 33/34:61–82.
- Fornasin, A. 2021. »Inovation in Agriculture and Population Growth in Friuli (Notrh-Eastern Italy, Seventeenth Century)«. V *Maize to the People! Cultivation, Consumption and Trade in the North-Eastern Mediterranean (Sixteenth-Nineteenth Century)*, uredila L. Mocarelli in A. Panjek. Založba Univerze na Primorskem.
- Gomiršek, T. 2016. »Gospodarska, socialna in kulturna zgodovina kmečkih družin v goriških brdih v predmarčni dobi (območje Kojškega, Števerjana in sosednjih vasi)«. Doktorska disertacija, Univerza na Primorskem.
- Grafenauer, B. 1970a. »Gospodarski obrat kmetije.« V *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: zgodovina agrarnih panog*, Zv. 1, *Agrarno gospodarstvo*, uredili P. Blaznik, B. Grafenauer in S. Vilfan. Državna založba Slovenije.
- Grafenauer, B. 1970b. »Poljedelski obdelovalni načini.« V *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: zgodovina agrarnih panog*, Zv. 1, *Agrarno gospodarstvo*, uredili P. Blaznik, B. Grafenauer in S. Vilfan. Državna založba Slovenije.
- Granda, S. 1994. »Zgornja Baška dolina v prvi polovici 19. stoletja.« *Kronika* 42 (1): 52–58.
- »Hvala ajde.« 1846. *Kmetijske in rokodelske novice*, 14. oktober.
- Kačičnik Gabrič, A. 2016. »Kmečko življenje v Zgornjesavski dolini v 18. in 19. stoletju.« *Kronika* 64 (3): 495–512.
- Kladnik, D., in I. Rejec Breclj. 1999. »Dužbenogeografski oris.« V *Kras – pokrajina – življenje – ljudje*, uredili A. Kranjc, V. Likar in M. Žalik Huzjan. Založba ZRC.
- Krausmann, F. 2008. »Land-Use and Socio-Economic Metabolism in Pre-Industrial Agricultural Systems: Four Nineteenth-Century Austrian Villages in Comparison.« *Social Ecology Working Paper* 72, University of Klagenfurt.
- Križnar, N. 1999. »Etnografska podoba Krasa.« V *Kras – pokrajina – življenje – ljudje*, uredili A. Kranjc, V. Likar in M. Žalik Huzjan. Založba ZRC.
- Lazarevič, Ž. 2022. *Delo in zemlja: male študije kmečkega sveta*. Razpoznavanja 47. Inštitut za novejšo zgodovino.
- Marušič, B. 1999. »Na krasu od pozne antike do današnjih dni.« V *Kras – pokrajina – življenje – ljudje*, uredili A. Kranjc, V. Likar in M. Žalik Huzjan. Založba ZRC.
- Melik, A. 1960. *Slovensko primorje*. Slovenska matica.
- Mihelič, D. 2018. »Po sledih zapisov o preteklosti trte, grozdja in vina na stičišču Alp in Jadrana.« *Kronika* 66 (1): 5–22.

- Mihevc, A. 1999. »Morfologija Krasa.« V *Kras – pokrajina – življenje – ljudje*, uredili A. Kranjc, V. Likar in M. Žalik Huzjan. Založba ZRC.
- Panjek, A. 2015. *Kulturna krajina in okolje Krasa*. Založba Univerze na Primorskem.
- Panjek, A. 2018a. »Kruh naredi človeka: kdo je kdaj sit na primorskem podeželju v 17. in 18. stoletju.« V *Lakote in pomanjkanje: slovenski primer*, uredila M. Šorn. Inštitut za novejšo zgodovino.
- Panjek, A. 2018b. »Od kmečke trgovine do integrirane kmečke ekonomije.« V *Preživetje in podjetnost: integrirana kmečka ekonomija na Slovenskem*, uredila A. Panjek in Ž. Lazarevič. Založba Univerze na Primorskem.
- Panjek, A. 2021. »Slika Rodika izpred dveh stoletij: vidno, navidezno in hipoteze med zgodovino in ljudskim izročilom.« V *Mitska krajina: iz različnih perspektiv*, uredila K. Hrobat Virloget. Založba Univerze na Primorskem.
- Panjek, A. 2023. *Integrirana kmečka ekonomija: koncept in dejstva*. Založba Univerze na Primorskem.
- Premrl, B. 2022. *Nesmrti kamen in njegovi mojstri v gornji Vipavski dolini in okolici*. Založba ZRC.
- Ribnikar, P. 1982. »Zemljiški kataster kot vir za zgodovino.« *Zgodovinski časopis* 26 (4): 321–337.
- Štih, P., V. Simoniti in P. Vodopivec. 2008. *Slovenska zgodovina: družba – politika – kultura*. Inštitut za novejšo zgodovino.
- Valenčič, V. 1970. »Vrste zemljišč.« V *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: zgodovina agrarnih panog*, Zv. 1, *Agrarno gospodarstvo*, uredili P. Blaznik, B. Grafenauer in S. Vilfan. Državna založba Slovenije.
- Verbič, M. 1969. »Škofja Loka v luči cenitve katastrskega dohodka leta 1827 in 1830.« *Kronika* 17 (3): 161–167.
- Vodopivec, M. 1999. *Kraški teran*. Kmečki glas.
- Zwitter, Ž. 2015. »Izbrani vidiki okoljske zgodovine kobilarne Lipica od ustanovitve do začetka tridesetih let 17. stoletja.« *Kronika* 63 (3): 457–474.

Preglednica 2.13 Rekonstrukcija tomajskih kmetij in gospodinjstev po katastru in župnijski knjigi

Hišna številka/gospodar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
4 Ana Gorup	1	2,65	0,47	1,95	0,15	0,08	791
5 Jakob Černe	8	2,11	0,61	1,45	0,00	0,05	699
6 Blaž Pupis	7	11,12	3,56	6,44	0,82	0,30	889
7 Anton Šperne	7	4,45	1,30	2,80	0,34	0,01	366
8 Anton Černe	4	2,14	1,10	0,85	0,19	0,00	221

Nadaljevanje na naslednji strani

Preglednica 2.13 Nadaljevanje s prejšnje strani

Hišna številka/gospodar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
9 Anton Gec	5	0,17	0,16	0,00	0,00	0,01	181
10 Jernej Rodica	7	2,28	0,78	1,50	0,00	0,00	372
11 Valentin Štoka	7	10,50	2,73	7,67	0,05	0,05	755
12 Marko Černe	14	44,14	8,27	27,45	8,21	0,21	1259
13 Matevž Ravbar	7	13,88	2,30	8,45	3,11	0,02	1221
14 Valentin Vitez	10	7,69	2,80	4,80	0,00	0,07	696
15 Martin Pipan	7	9,65	2,08	6,01	1,56	0,01	427
16 Anton Černe	8	19,72	3,87	15,45	0,38	0,02	1164
17 Jožef Škapin	5	11,85	2,32	4,62	4,85	0,06	800
18 Anton Kokoravec	7	3,47	0,59	2,80	0,00	0,08	136
19 Blaž Živec	7	4,67	0,97	3,69	0,00	0,00	573
20 Jožef Šonc	7	2,18	0,96	1,22	0,00	0,00	522
21 Matevž Šonc	10	4,39	1,64	2,73	0,00	0,02	500
22 Andrej Škerl	4	12,60	3,14	9,17	0,27	0,02	530
23 Matevž Škerl	7	8,72	2,18	6,25	0,29	0,00	574
24 Anton Škerl	9	22,50	5,56	10,14	6,78	0,02	1517
25 Matevž Požar	3	3,31	0,68	1,13	1,47	0,03	259
26 Matevž Štoka	7	9,32	1,79	6,97	0,52	0,02	707
27 Marija Slavec	1	0,11	0,11	0,00	0,00	0,00	0
28 Anton Petelin	6	2,82	1,21	0,78	0,83	0,00	404
29 Jakob Gorup	9	5,08	0,80	3,90	0,33	0,05	592
30 Matevž Petelin	9	10,39	2,71	6,19	1,47	0,02	978
31 Andrej Černe	10	4,27	1,78	2,33	0,09	0,07	523
32 Mihael Černe	13	28,60	6,01	16,57	5,93	0,09	1617
33 Anton Uzman	6	23,22	5,19	11,27	6,66	0,10	1272
34 Andrej Rože	9	7,57	2,17	4,89	0,51	0,00	953
35 Tomaž Rože	1	0,04	0,00	0,00	0,00	0,04	335
36 Franc Večerina	7	5,70	1,61	2,38	1,63	0,07	702
37 Valentin Slavec	7	7,45	2,43	5,00	0,00	0,00	691
38 Mihael Slavec	9	9,80	2,62	2,75	4,43	0,00	993
39 Valentin Slavec	3	1,58	0,64	0,65	0,27	0,02	293
40 Anton Slavec	1	5,39	1,48	2,38	1,53	0,00	644
41 Janez Obersnel	5	5,97	1,29	2,95	1,71	0,02	461
42 Anton Obersnel	5	6,90	1,94	4,22	0,72	0,02	263
43 Marko Žiberna	8	4,75	1,59	2,83	0,33	0,00	420
44 Jožef Gorup	6	8,35	1,86	5,84	0,64	0,01	879
45 Marko Gorup	4	1,31	0,66	0,65	0,00	0,00	0

Nadaljevanje na naslednji strani

Preglednica 2.13 *Nadaljevanje s prejšnje strani*

Hišna številka/gospodar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
46 Tomaž Obersnel	7	8,42	2,44	5,29	0,67	0,00	502
47 Simon Rože	8	14,52	3,81	9,44	1,23	0,04	1603
48 Lovrenc Čefuta	4	6,61	1,82	5,49	2,55	0,05	561
49 Jožef Pegan	5	1,71	0,47	0,84	0,40	0,00	244
50 Jožef Štoka	9	8,09	1,91	3,41	2,71	0,06	776
51 Anton Filipčič	2	0,27	0,18	0,09	0,00	0,00	59
52 Neža Pegan	7	6,44	1,59	3,57	1,24	0,04	562
53 Valentin Pegan	5	3,65	1,21	2,43	0,00	0,01	670
54 Gregor Milič	10	8,72	2,13	6,52	0,07	0,00	562
55 Valentin Gorup	5	5,15	0,80	3,18	1,05	0,04	621
56 Jernej Slavec	7	7,76	1,72	3,96	2,08	0,00	224
57 Matevž Slavec	5	12,34	2,88	6,04	2,61	0,11	720
58 Jakob Pupis	10	11,99	2,91	5,80	3,17	0,11	919
59 Matija Šperne	6	7,32	2,05	5,21	0,04	0,02	492
60 Matevž Štoka	7	1,39	0,70	0,64	0,00	0,05	227
61 Anton Škerl*	0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	347
62 Jernej Mohorčič	3	1,40	0,50	0,90	0,00	0,00	259
63 Jožef Rože	6	9,85	1,57	8,04	0,14	0,00	418
64 Andrej Škamperle	6	3,45	0,90	2,55	0,00	0,00	436
65 Janez Štoka	8	1,24	0,35	0,89	0,00	0,00	226
66 Anton Obersnel	7	9,78	2,39	6,35	0,88	0,16	756
67 Matevž Obersnel	4	6,17	1,46	4,61	0,04	0,06	414
68 Anton Černe	6	9,61	1,77	6,84	0,94	0,06	665
69 Lovrenc Slavec	5	2,94	1,16	1,73	0,00	0,05	465
70 Anton Černe	3	0,12	0,12	0,00	0,00	0,00	0
71 Andrej Zlobec	3	1,22	0,58	0,61	0,00	0,03	286
72 Jožef Žiberna	6	2,34	0,85	1,48	0,00	0,01	302
73 Jakob Žiberna	6	0,94	0,53	0,39	0,00	0,02	254
74 Andrej Štoka	8	9,16	1,92	6,98	0,16	0,10	748
75 Jernej Štoka	2	2,82	0,65	2,15	0,00	0,02	358
76 in 77 Anton Štoka	3	5,96	1,87	2,65	1,33	0,11	397
79 Georg Černe	6	13,31	3,41	8,59	1,16	0,15	488

Opombe Naslovi stolpcev: (1) število članov gospodinjstva, (2) celotna kmetija (ha), (3) njiva in njiva z vinsko trto (ha), (4) travnik, pašnik in gošča (ha), (5) gozd (ha), (6) vrt (ha), (7) stavbno zemljišče in dvorišče (m²). * Živi na hišni številki 24.